

גוונים של שייכות

תכנית חינוכית למורים
בבתי ספר הקולטים תלמידות ותלמידים יוצאי אתיופיה

מהדורת ניסוי

stiftung
deutsch-israelisches
zukunftsforum
עתיד
zukunft

קרן
פורום העתיד
גרמניה-ישראל

גוונים של שייכות

תכנית חינוכית למורים
בבתי ספר הקולטים תלמידות ותלמידים יוצאי אתיופיה
מהדורת ניסוי

יוזמי התכנית: נעמי שמואל; מנברו שמעון; מרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

ניהול הפיתוח: מרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

ליווי וייעוץ מקצועי: הצוות הדידקטי בע"מ

ועדת היגוי: מייק פרשקר - מייסד ומנכ"ל מכון מרחבים

אסתי הלפרין - סמנכ"ל לחינוך, מכון מרחבים

מיכל לבני - רכזת פעילות במכון מרחבים

נעמי שמואל

מנברו שמעון

פיתוח וכתיבה: נעמי שמואל, מנברו שמעון

עריכה לשונית: שלמה אבן

עיצוב: דניאלה בוגר-הורוביץ

הדפסה: דפוס אפעל

התמונות באישור בעלי הזכויות, פירוט לצד כל תמונה.

בשער: מגוון עבודות רקמה של נשים אתיופיות

© כל הזכויות שמורות לכותבים ולמכון מרחבים

אדר תשע"ב, מרץ 2012

פיתוח התכנית החינוכית "גוונים של שייכות" והפקתה התאפשרו בזכות מענק של קרן פורום העתיד גרמניה - ישראל.

תודות למשפחת אוגל על תרומתה להפקת הערכה.

The "Shades of Belonging" programme has been made possible with the generous support of the German-Israeli Future Forum Foundation.

Thanks also to the Ognall Family for their generous donation towards the development of the "Shades of Belonging" programme.

תוכן העניינים

3	פתח דבר
4	מבוא
5	רציונל התכנית ומטרותיה
6	עולמות התוכן של התכנית
8	דרכי השימוש בתכנית ופירוט השיעורים
10	פרק א': עולים ושייכות
12	שיעור 1 - "מולוּעֵלָם": חוויית עלייה וקליטה
19	שיעור 2 - מסע אל המורשת: "מבצע משה"
24	פרק ב': זהות תרבותית וצבע עור
26	שיעור 1 - "אבא חום"
28	שיעור 2 - מקור צבע העור
32	שיעור 3 - אבני החושן: גוונים ושונות בחברה
35	שיעור 4 - לכל איש יש תרבות
37	שיעור 5 - ריבוי זהויות (זהות רבת-פנים)
39	פרק ג': מניעת גזענות ודעות קדומות
40	שיעור 1 - "רסיסים" של גזענות
43	שיעור 2 - "ילדת הקשת בענן": דעות קדומות וסטריאוטיפים
46	שיעור 3 - "בנו של צייד האריות": הוגנות וגישות
50	פרק ד': העצמה והשתלבות
51	שיעור 1 - אָבְבָה בְּקִילָה האצן האגדי: חלומות ושאיפות
53	שיעור 2 - חגית יאסו, הכוכבת הגדולה משדרות: סיפור הצלחה
57	פרק ה': אזרחות משותפת פעילה (משימות קבוצתיות)
58	משימה קבוצתית 1 - "ערכת תרבות כיתתית"
60	משימה קבוצתית 2 - עבודת חקר
63	משימה קבוצתית 3 - בנק רעיונות כיתתי
64	נספח - מילון מושגים

פתח דבר

קליטת תלמידים ותלמידות יוצאי אתיופיה במערכת החינוך מהווה אתגר היסטורי, מוסרי וחברתי המחייב התמודדות עם סוגיות מורכבות וטעונות כגון דעות קדומות, סטריאוטיפים, זהות, שייכות, שונות ועוד.

במסגרת העשייה החינוכית של מכון מרחבים אנו פועלים לסייע לתלמידים ולתלמידות להרגיש בנוח עם הרב-גוניות המאפיינת את החברה הישראלית.

אנו שואפים לחזק עמדות והתנהגויות "הוגנות" יותר בכיתה, בבית הספר ובחברה כולה, ובכך לאפשר לכל התלמידים והתלמידות לממש את הפוטנציאל האישי שלהם ללא מכשולים הקשורים לזהותם התרבותית, למוצאם, לצבע עורם ועוד.

מתוך ראייה זו צמחה יוזמה משותפת של מכון מרחבים עם הפרויקט לכשירות תרבותית, לפיתוח ערכי חינוכית המיועדת למורים ולאנשי חינוך העובדים במסגרות חינוכיות בהן לומדים גם יוצאי אתיופיה. מטרת הערכה הן לספק כלים ודרכים לקידום שילובם החברתי והחינוכי של תלמידים אלה, וכן להקנות לכלל התלמידות והתלמידים בכיתה ההטרוגנית ערכים וכלים חינוניים לחיים בחברה רב-גונית.

אנו מקווים כי תפיקו את המרב מהערכה, ומאמינים כי ביחד נקדם את יכולתנו לחיות בחברה רב-גונית והוגנת לטובת כל אזרחי ישראל.

בהצלחה,

מייק פרשקר

מייסד ומנכ"ל מכון מרחבים

מבוא

תכנית זו פותחה עבור בתי ספר יסודיים הקולטים תלמידים יוצאי אתיופיה (עולים חדשים וכן ילידי הארץ שהוריהם עלו מאתיופיה). התכנית עוסקת בנושאים הקשורים לקידום שילובם של התלמידים באותם בתי ספר ולעבודה חינוכית בכיתה רב-גונית.

הנחת העבודה של מפתחי התכנית היא שמערכות החינוך בכלל, ובתי ספר קולטי עלייה בפרט, פועלים במציאות של שונות תרבותית וריבוי זהויות, ולכן יש השלכות רבות על התערבות פדגוגית ודידקטית. השלכה מרכזית של מציאות זו היא שכיום, יותר מתמיד, הצוותים המקצועיים נדרשים לרכוש ידע בין-תרבותי עשיר ולפתח מיומנויות נוספות על אלו שכבר יש להם, וזאת כדי לתפקד טוב יותר בסביבה בעלת מאפיינים חברתיים ותרבותיים שונים.

הכישורים החדשים האלו כוללים בין היתר את היכולת להקנות ערכים לקבלת האחר; להפיג חששות ופחד מהלא מוכר ומהשונה; לפעול למניעת סטריאוטיפים ודעות קדומות; לבנות יחסי אמון ותקשורת טובה עם התלמידים ומשפחותיהם; היכולת להכיר תפיסות תרבותיות אחרות של חינוך והורות; להבנות תהליך גיבוש הזהות בתנאים של מעבר בין-תרבותי; להיות מודעים להשפעתם של ההבדלים התרבותיים על המרקם החברתי והחינוכי; להתייחס למורכבות של הזהויות הקיימות בתוך כל אחד מהתלמידים, ועוד. כל אלה משפיעים על יכולתו של בית הספר ליצור אקלים בית-ספרי חיובי כלפי הרבגוניות של התלמידים, אקלים שיעודד אכפתיות הדדית ואזרחות משותפת פעילה.

בהקשר של אוכלוסיית התלמידים יוצאי אתיופיה והוריהם מדובר בהתמודדות של הצוות החינוכי עם הרקע התרבותי השונה ועם ההבדלים התרבותיים; התמודדות עם מעורבות הורית נמוכה וקשיי התקשורת אתם; התחשבות ביחסי עולים - ותיקים; מתן תשומת לב מיוחדת לתהליך בניית הזהות במעבר בין-תרבותי ולהשפעתו המכרעת על הדימוי העצמי של התלמידים, וכדומה. יצוין שהתייחסות מצומצמת סביב מאפיינים תרבותיים ומנהגים בלבד, כגון ערב עדות או חגיגת יום הסיגד, אינה מספקת ולא נוגעת ברובד העמוק של הזהות התרבותית ומשמעותה.

התכנית מציעה מגוון רחב של פעילויות ושיעורים בסוגיות הנ"ל, והיא חלק מהמאמץ לקידום האזרחות המשותפת בישראל.

רציונל התכנית ומטרותיה

מטרות התכנית הן לספק למורים ולאנשי חינוך נוספים העובדים במסגרות חינוכיות בהן לומדים תלמידים יוצאי אתיופיה כלים ודרכים להתמודד עם שילובם החברתי והחינוכי.

התכנית מאפשרת לילדים ממוצא אתיופי להתחבר אל המורשת התרבותית שלהם ולהכיר בזהותם הייחודית כחלק ממגוון הזהויות שלהם. בכך יוכלו ילדים אלו למצוא את המשותף עם תלמידים אחרים, ליצור רצף בין עבר להווה, לגשר בין הבית לבית הספר ולהתחשל מול המציאות המורכבת של החיים. כמו כן, הפעילויות מכוונות להקנות לכלל התלמידים בכיתה ערכים חינוכיים לחיים בחברה רבגונית והוגנת יותר. זאת ועוד, חלק מהפעולות מכוונות לערב את הורי התלמידים העולים בעשייה חינוכית של ילדיהם בבית הספר, ולחזק את מקומם בבית ובארץ.

התכנית כוללת חמישה פרקים מרכזיים: פרק ראשון עוסק בחוויה של העולים, כלומר חוויית עלייה וקליטה, במשמעות מעברים בחיים, אתגר ההשתלבות והשייכות לחברה החדשה וחיבורה של המורשת. הפרק השני מביא את הנושא של זהות תרבותית ורבגונית אנושית, לגיטימציה לשונות, לריבוי זהויות ותרבויות, קבלה עצמית, כבוד הדדי ושוויון בין בני אדם. הפרק השלישי עוסק בשינוי עמדות והתנהגויות מול תופעות של גזענות, דעות קדומות וסטריאוטיפים והדרכים להתמודד עם תופעות אלו ולמנוע אותן. שני הפרקים האחרונים מוקדשים להעצמה אישית וקבוצתית ובמרכזם מסרים של שאיפה וחלום, אימוץ התנהגות חברתית הוגנת, דרכים להשפיע על הסביבה הקרובה ושיעור באזרחות משותפת פעילה.

רצף כל השיעורים נותן התייחסות מקיפה לאתגר החינוכי של בתי ספר עתירי תלמידים יוצאי אתיופיה ושל עבודה בכיתה רב-גונית.

עולמות התוכן של התכנית

תכנית זו מבוססת על שני עולמות תוכן: מודל של "האזרחות המשותפת" שפותח ע"י מכון מרחבים¹, ומושג "הכשירות התרבותית" אותו מקדמים ומפתחים כותבי תכנית זו.

אזרחות משותפת

מאפיין מרכזי של העידן המודרני, בעולם כולו ובמדינת ישראל, הינו הרב-גוניות. מרבית בני האדם, שבעבר חיו בקהילות הומוגניות ואחידות יחסית, מוצאים עצמם כיום חיים במחיצתם של "אחרים", אנשים השונים מהם בתרבותם, בדתם, באזרחות חייהם ובצבע עורם. אנשים "שונים" רבים חיים בקרבה גדולה ומנהלים חיים המחייבים שיתוף וערבות הדדית.

במדינת ישראל גרים כיום למעלה מ-7.5 מיליון אזרחים ואזרחיות, בעלי מגוון רב של זהויות אישיות ותרבותיות. האזרחות המשותפת של האנשים במדינה מחייבת למידה של דרכים לחיות יחד, לקבל את השונות כגורם חיובי המחזק את החברה, כאשר כולנו לוקחים אחריות לטובת הכלל. במציאות מורכבת זו, עתידנו תלוי במידה רבה ביכולתנו ללמוד לדבר זה עם זה, להקשיב, לכבד ולתת מקום לשונות הרבות שבקרבו.

מודל האזרחות המשותפת של מכון מרחבים מושתת מבחינה ערכית על מושג ההוגנות ועל הקשר שבין זהות לנגישות. משמעותו היא מתן כבוד והזדמנויות שוות לכולם, ללא הפליה על רקע זהותם. בתוך כך, תכנית זו שואפת לחזק עמדות התנהגותיות "הוגנות" יותר בכיתה ובבית הספר ובכך ליצור רמת נגישות גבוהה ולאפשר לכל התלמידים לממש את הפוטנציאל האישי שלהם, ללא מכשולים ומחסומים הקשורים לזהותם התרבותית, למוצאם, לצבע העור ועוד. כמו כן, התכנית מציעה מספר פעילויות ודרכים להעצמה וללקיחת אחריות, על מנת להפוך את התלמידים לפעילים בקידום יצירת סביבה הוגנת בבית הספר ובקהילתם.

כשירות תרבותית

כשירות תרבותית קשורה אף היא למושג ההוגנות של מודל האזרחות המשותפת, שכן חוסר הבנה של שונות תרבותית והתייחסות לא נאותה לריבוי הזהויות עלולים להוות מחסום ומכשול לאוכלוסיות המגיעות מרקע תרבותי שונה, ולמנוע מהן נגישות לתחומי החיים השונים.

כשירות תרבותית היא אחת מהגישות התיאורטיות והיישומיות בתחום העבודה הבין-תרבותית (intercultural) והיא מתייחסת לכשירות התרבותית של אדם או ארגון הפועלים בסביבה מרובת תרבויות וזהויות. היא מוגדרת כמערכת של התנהגויות, תכונות ונהלים שמאפשרים לארגון (או ליחיד) לפעול באופן יעיל בסיטואציות של מפגש בין-תרבותי. הכוונה היא בעיקר להרכב של ידע ומיומנויות שאנשי המקצוע והארגון נדרשים לפתח כדי להעניק שירות יעיל ללקוחות מתרבויות שונות.²

בהקשר של תכנית זו הכוונה היא:

- להכיר בכך שמערכת ההשערות והפרשנויות שלנו היא תלוית תרבות.
- הבנה שהתייחסות והכרה בזהות התרבותית של התלמידים תסייע בקידום.
- לדעת שיש צורך להתאים ולפתח "ארגז כלים" נוסף להוראה ולמידה בכיתה הטרוגנית.
- פתיחות לשונות והשפעותיה על המרקם החברתי בכיתה, ועל האווירה הכללית בבית"ס.
- עיצוב סביבה המשקפת את האחדות מתוך השונות.
- פיתוח דרכי תקשורת יעילות עם הורי התלמידים, על מנת לשפר את רצף הלמידה בין בית הספר לבית.

יצוין שבהקשר של קליטת תלמידים עולים יש לצאת נגד הדעה הרווחת ש"הזמן עושה את שלו": מה שהתלמידים בדור הראשון והשני עוברים כאן ועכשיו הוא קריטי, לא רק להם אלא גם לדורות הבאים.

כשירות תרבותית היא לא מטרה כשלעצמה, כי אם אמצעי לשילוב חינוכי וחברתי של אוכלוסיות, והיא מובילה לבניית תנאים הוגנים לאזרחות שווה. מדובר בתהליך למידה מתמשך ולא חד פעמי, שכן החברה הישראלית היא דינמית ומשתנה. גישה זו נחוצה יותר ככל שהמרחק התרבותי והזהותי בין הקבוצות גדול יותר, בדומה למקרה של יוצאי אתיופיה בישראל.

²Lum, D. (1999). **Culturally Competency Practice. A Framework for Growth and Action.**

Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.

Raheim, S. (2002). **Pathways to power**, 2002 : Cultural competence a requirement for Empowerment Practice (page 95-106).

דרכי השימוש בתכנית ופירוט השיעורים

התכנית מיועדת למורים בכיתות ה'ו' בבתי ספר יסודיים (חלק מהשיעורים עשויים להתאים גם לכיתות ד'). ההמלצה היא לשלב את מלוא המערכים של התכנית, על פי הסדר, בשיעורי חינוך והעשרה. יש בכך העברת תהליך מסודר. יחד עם זאת, כל שיעור בכל פרק עומד בפני עצמו וניתן ללמד כל יחידה בנפרד, לפי בחירת המורה.

חלק מהנושאים טעונים, ויכולים לעורר תגובות רגשיות חזקות מצד התלמידים, כולל רתיעה והתנגדות - במיוחד בקרב יוצאי אתיופיה. ההמלצה היא לא להיבהל ולא להירתע מעיסוק בהם, הדבר מעיד עד כמה הנושאים האלה רלוונטיים לחייהם וכמה קשה להם להתמודד אתם. יש לזכור שלרוב התלמידים אין מספיק הזדמנויות לפרוק את אשר על לבם, וזאת אולי הפעם הראשונה שהם יכולים להביע את עצמם בנושאים הללו. חשוב להכיל את כל התגובות ולאפשר לתלמידים להתבטא, בעל פה או בכתב. כמו כן, יש לשים לב שהתלמידים לא "מתקבעים" בכיתה בזהותם האתיופית בלבד, אלא מצליחים להתחבר לזהויות נוספות המגדירות אותם ומהוות מכנה משותף עם שאר התלמידים בכיתה.

פירוט השיעורים בתכנית

פרק	פעילות	נושא	מושגים/ ערכים מרכזיים
פרק א' עולים ושייכות	שיעור 1	"מולוּעֵלָם": חוויית עלייה וקליטה	- חוויית עלייה וקליטה - מעברים בחיים - אתגר ההשתלבות של עולים
	שיעור 2	מסע אל המורשת: "מבצע משה"	- הכרת האחר וקבלת השונה - שייכות ואחדות - אהבת הארץ
פרק ב' זהות תרבותית וצבע עור	שיעור 1	"אבא חום"	- הלגיטימיות לשונות
	שיעור 2	מקור צבע העור	- קבלה עצמית
	שיעור 3	אבני החושן: גוונים ושונות בחברה	- כבוד הדדי ושוויון בין בני אדם - ריבוי זהויות
	שיעור 4	לכל איש יש תרבות	- התמודדות עם השונות
	שיעור 5	ריבוי זהויות (זהות רבת-פנים)	- רב-גונית תרבותית
פרק ג' מניעת גזענות ודעות קדומות	שיעור 1	"רסיסים" - גזענות	- הכרת מושגים והעלאת מודעות
	שיעור 2	"ילדת הקשת בענן" - דעות קדומות וסטריאוטיפים	- מניעת דעות קדומות, סטריאוטיפים וגזענות - התמודדות עם תחושת קיפוח
	שיעור 3	"בנו של צייד האריות" - הוגנות ונגישות	
פרק ד' העצמה והשתלבות	שיעור 1	אַבְבָּהּ בְּקִלָּה האצן האגדי- חלומות ושייכות	- דימוי עצמי - מטרות בחיים ודרכים להשגתן
	שיעור 2	חגית יאסו, הכוכבת הגדולה משדרות - סיפור הצלחה	- לחלום, לשאוף, להצליח
פרק ה' אזרחות משותפת פעילה	משימות	ערכת תרבות כיתתית	- אחריות מוסרית וחברתית
	קבוצתיות	עבודת חקר	- היכולת לעשות שינוי
		בנק רעיונות כיתתי	- אזרחות משותפת

פרק א': עולים ושייכות

מבנה הפרק

עזרים	מתודה	נושא	זמן/ משך	פעילות
צילום הסיפור לכל התלמידים	הקראת הסיפור "מולועלם"	"מולועלם": חויית עלייה וקליטה	שיעור רגיל + שיעורי בית	שיעור 1
	דיון בסוגיות העולות מהסיפור			
צילום התמונות והקומיקס לכל התלמידים	תיאור תמונה, כתיבת סיפור עלייה, הכנת קומיקס			
צילום השיר לכל התלמידים	הקראת השיר	מסע אל המורשת: "מבצע משה"	שיעור רגיל	שיעור 2
	דיון בסוגיות העולות מהשיר			
צילום התמונה לכל התלמידים	תיאור תמונה			

הקדמה

פרק זה מתייחס לזהותם של תלמידים שעלו מאתיופיה, או שהם ילדי עולים. בדומה לחוויות של עולים ומהגרים בארץ ובעולם כולו, גם בקרב עולי אתיופיה אפשר לזהות שתי חוויות מרכזיות. האחת חוויה של אובדן ופרידה המלווה בכאב על כל מה שאבד, הניתוק מן הסביבה המוכרת, הזרות וחוסר האונים בסביבה החדשה, ואילו השנייה חוויה של התגברות וצמיחה שיש בה הזדמנות לשינוי, חלומות והתפתחות אישית. מערכי השיעורים המופיעים בהמשך מאפשרים הצצה אל שתי החוויות הנ"ל.

יש לציין שתחושת שייכות, שהיא הכרחית להרגשה הכללית ולאמוץ ארץ ישראל כבית רוחני, ערכי ולא רק פיזי, אינה נרכשת באופן אוטומטי עם קבלת תעודת זהות, העתקת מקום מגורים או ישיבה בכיתה הטרוגנית. היא גם לא נרכשת עם ידיעת השפה, עם היכולת לתקשר בעברית, למרות שזו יכולת נחוצה מאוד. תחושה זו איננה מגיעה באופן אוטומטי אפילו למי שנולד כאן, אם הוא חש זר בסביבתו.

השייכות היא תוצר של קשר טוב עם אנשים ועם הסביבה הקרובה, שמכירה ומקבלת את השונות. רק בדרך הזו אדם מרגיש שייך, לומד לקבל את עצמו ולהסתגל.

כל עולה או בן של עולים הגדל על התפר בין כמה תרבויות צריך ללמוד להכיל בתוך עצמו את מורכבות זהותו. ההכרה בכך על ידי המערכת החינוכית ועמיתיו בכיתה חיונית כדי שיוכל ללמוד לחיות בשלום עם עצמו.

בנוסף לתיאור חוויית העלייה והקליטה, השיעורים מבקשים להפוך את ההתמודדות של הילדים מול אתגר ההשתלבות והחיים בין העולמות למוקד של עוצמה וכוח, ממנו יוכלו לצמוח ולקבל השראה.

הפרק כולו נועד לעודד קליטה חינוכית וחברתית טובה, שתביא את התלמידים הנקלטים לגיבוש זהות אינטגרטיבית, רבת-פנים, המשלבת בין רכיבים מהעבר לבין רכיבים מהווה ונותנת לגיטימיות לזהותם המורכבת. העיסוק בסיפורי העלייה בכיתה ההטרוגנית מהווה הזדמנות להבנה הדדית מעמיקה, ולבניית תשתית להמשך פעילות משותפת.

שיעור 1 – "מולוּעֵלָם": חוויית עלייה וקליטה

רציונל

שיעור זה עוסק בחוויית העלייה והקליטה של התלמידים העולים, או של משפחותיהם שעלו זה מקרוב. זהו סיפור מסע אחר ושונה מזה שאנו מכירים מהעלייה של הקהילה בשנות השמונים. הסיפור "מולוּעֵלָם" מביא את החוויה של ילד שגדל בתוך משפחה עולה ואת מורכבות החיים בתוכה. קצב השינויים שהילד והמשפחה עוברים, וההתמודדות עם הזרות התרבותית והחברתית, הם נושאים שיש לתת להם התייחסות נרחבת בכיתה.

הדיון יאפשר לכלל התלמידים להתחבר רגשית לחוויית העולים. כמו כן יוכלו התלמידים העולים להעריך את עצמם ואת הוריהם.

מטרת השיעור

לעודד הבנה הדדית בכיתה רבגונית ולהקל על תחושת הזרות והשייכות של הילדים העולים.

הנחיות למורים

א. הקריאו את הסיפור לתלמידים.

ב. קיימו דיון סביב הסיפור, היעזרו בשאלות הבאות:

- מה השאיר מולוּעֵלָם מאחור, באתיופיה, כשעלה לארץ?
- למה הוא מתגעגע במיוחד?
- האם פעם עזבתם מקום מגורים? אם כן, האם התגעגעתם למשהו?
- עם איזה חלק מהסיפור של מולוּעֵלָם אתם מזדהים? איזו חוויה ריגשה אתכם במיוחד?
- מה לדעתכם גרם למולוּעֵלָם להרגיש לבד?
- למה בסיפור כתוב שמולוּעֵלָם חי בשני עולמות? מה הכוונה?
- עם אילו דילמות וקשיים מנסה מולוּעֵלָם להתמודד?
- מה לדעתכם עוזר למולוּעֵלָם להתמודד עם כל המעברים והקשיים בחייו?
- אם מולוּעֵלָם היה מגיע ללמוד בכיתה שלכם, מה הייתם עושים כדי לעזור לו להשתלב טוב יותר בבית הספר?

דגשים לדיון

1. שאלות בעקבות הסיפור: מיקוד על חוויית המעבר, ההתנתקות ממקום, עזיבת בית וסביבה מוכרת, הקושי שכרוך במעבר, והעלאת יכולת ההזדהות של התלמידים. יש לדבר על הזדהות, להגדיר מה זה, שגם אם לא חוו משהו ניתן להזדהות עם מי שחווה. יהיו ילדים שיזדהו בעקבות חוויה אישית, שעלו לארץ או שעברו דירה, ויהיו ילדים שפשוט יגלו אמפתיה.

2. מה שהשאירו מאחור: קרובי משפחה, בית, רכוש, ילדות, חיים שלמים - מה היה שם, התרבות, סגנון החיים של ההורים - שאלות שקשורות למקום ממנו באו. אפשר לדבר גם על הסבתא, מה לימדה את מולוּעֵלָם? איך נפרד ממנה? למה לא עלתה? למה היא רצתה שיעלו? הרעיון כאן להדגיש שהייתה שם תרבות, היה שם עולם ומלואו, שלא נכון שהם באו מכלום או באו כי לא היה שם אוכל, אלא שבאו בעקבות אמונה והרגשת שייכות לכאן.

3. חוויית ההתמודדות בארץ: שאלות שקשורות לחיים כאן, לקושי ללמוד שפה חדשה, הקושי לחיות בשני עולמות, התמודדות מול מצבי סיכון שנפוצים בקרב ילדים עולים, אולי גם איך אפשר לעזור לעולים? איך מולוּעֵלָם מצליח להתגבר? דוגמאות מהסיפור. חשוב להסביר שלהורים יש הרבה כוחות וחוכמה והקושי הוא של שפה והתמודדות עם מקום ותרבות חדשה.

ג. ראו אחרי הסיפור - המלצות לעבודות לתלמידים.

ניתן לתת את העבודות כשיעורי בית או כתרגיל כיתתי: תיאור תמונה, כתיבת סיפור עלייה, דף קומיקס (סיפור קצר המסופר בתמונות).

הנחו את התלמידים לפתח את הסיפור בקומיקס. הסבירו שלא מדובר בתחרות ציור, החשוב הוא תוכן הסיפור שיפתחו.

מולוּעֵלָם / סיפור מאת מנברו שמעון

מולוּעֵלָם נולד בעיירה דמבייה שבאתיופיה. את שמו מולוּעֵלָם קיבל מסבתו בת התשעים שאהבה אותו מאוד. היא הייתה אישה בעלת חוכמת חיים גדולה וזכתה לכבוד רב מצד כל אנשי העיירה. סבתו קראה לו מולוּעֵלָם, שפירושו בשפה האמהרית "עולם ומלואו", משום שהביא שמחה גדולה לכל המשפחה. בהיותו בן ארבע נתנה לו טלה קטן במתנה, ביטוי לאהבה שלה אליו.

מולוּעֵלָם היה בן הזקונים למשפחתו הגדולה בת שמונה הנפשות. באתיופיה כל קרובי המשפחה גרו זה ליד זה, עזרו אחד לשני והתחלקו בכל העבודות. הוא היה ילד פיקח ועצמאי וכבר בגיל ארבע ידע להוביל למרעה את העזים והכבשים. הוריו דאגו ללמדו את כל היסודות של עבודת האדמה. בחזרה מהמרעה נהג להתכופף ולנשק את סבתו על הברכיים. נשיקה על הברכיים הייתה דרך של אמירת שלום מנומסת לאדם מבוגר. היא הרימה את ראשו בחזרה ונתנה לו שש נשיקות חזקות על הלחיים.

מולוּעֵלָם זוכר היטב את היום ההוא שהגיע שליח לביתם ובישר שעליהם לעבור למחנה ההמתנה באדיס אבבה, עיר הבירה של אתיופיה. מחנה ההמתנה לעלייה לישראל נמצא במרחק נסיעה של יומיים באוטובוס. אבא סיפר לו שאדיס אבבה פירושו "פרח חדש" ושם יש המון מה לראות.

מולוּעֵלָם אף פעם לא ביקר בעיר הגדולה. הוא רצה לקחת אתו את הטלה הקטן שסבתו נתנה לו אבל הוריו לא הסכימו משום שחששו שלא ישרוד את הנסיעה הארוכה ואת הכבישים המפותלים לאדיס אבבה. הוא חש רגשות של שמחה ועצב. היה עליו להיפרד מכל מה שאהב בעיירה - הנופים היפים, הגינה בה גידל תירס ותפוחי אדמה עם חבריו, החצר שבה עזר לאימא לחלוב את הפרות, הציפורים המציצות כל בוקר ליד הבקתה שלהם. אך בכל זאת שמח על הנסיעה לעיר כי בעיר יוכל ללמוד בבית ספר, לראות מכוניות חדשות, לקנות צעצועים בחנויות. הוא גם חשב על המטוס שייקח אותו לישראל, עליה סיפרה לו סבתו. משפחתו עזבה את כל רכושה בעיירה ועקרה למחנה ההמתנה באדיס אבבה, שם המתינו אלפי אנשים לעלות לישראל. ההמתנה נמשכה כמעט שלוש שנים והחיים היו קשים למשפחתו. סבתא לא הצליחה להסתגל לעיר, ויום אחד לא קמה משנתה.

סוף סוף האישור לעלות לישראל הגיע. למרות העצב שסבתו לא תגשים יחד אתם את חלומה, מולוּעֵלָם שמח לטוס עם הוריו ואחיו במטוס הגדול. בתוך המטוס הסתכל מבעד העננים והשמים הכחולים ונופף לשלום בפעם האחרונה.

מולוּעֵלָם היה נבוך ממספר האנשים שסובבו אותם בשדה התעופה. זו הפעם הראשונה שהוא ראה כל כך הרבה אנשים לבנים עם שערות בהירות, עיניים ירוקות וכחולות. אבא אמר לו בשקט שאלה פרנג'ים, כינוי לאנשים בהירי עור שאינם מאתיופיה. העובדת שקיבלה את פניהם העבירה אותם לאוטובוס שהסיעם למרכז הקליטה בקיבוץ איילת השחר בצפון.

בדומה לשאר בני גילו מולוּעֵלָם למד הכול מהר, אך ההורים התקשו להסתדר עם השפה החדשה. במסיבת יום הולדתו בן דודו קנה לו אופניים במתנה והוא נזכר במתנת סבתו באתיופיה.

באחד מן הימים ראה מולוּעֵלָם את אביו מסדר ניירות רבים בתיק. אביו הסביר לו שקיבלו הוראה לעזוב את מרכז הקליטה ולקנות דירה בעיר אחרת. עוד הוסיף שעליהם להיפרד מחלק מאחיו משום שהם כבר מבוגרים ועליהם לקנות דירות משלהם. לא עבר זמן רב מאותה השיחה ומשפחתו עברה לביתם החדש בעיר רמלה. האחים הגדולים עברו לאשקלון ולנתניה. מולוּעֵלָם ביקש מהוריו הבטחה שלא יאלצו לעבור עוד מקום בעתיד.

מולוּעֵלָם מצא הבדלים רבים בין החיים בקיבוץ איילת השחר לבין החיים בעירו החדשה. בקיבוץ כל העולים גרו במרוכז והכירו אחד את השני. אחרי שעות בית הספר המוני ילדים התקבצו ליד המגרשים הפתוחים ושיחקו לפי גילאים. הילדים אהבו את הפעילויות הכיפיות שארגנו מדריכי הספורט ונהנו במיוחד מהטבע ומהנוף הירוק שהקיף את כל שטחי הקיבוץ. ההורים לא דאגו לילדים שהסתובבו בחצרות עד השעות המאוחרות, הם ידעו שלא נשקפת להם סכנה ממכוניות ומאנשים זרים. המתורגמנים לימדו אותם באמהרית על החיים בישראל.

ביתם החדש ברמלה היה ממוקם באחת השכונות הצפופות. מדירתם בקומה ארבע ראה מולוּעֵלָם הרבה מכוניות עוברות ושבות בכל שעות היום. מגרשי הספורט היו במרחק של עשרים דקות הליכה, בחצר בית הספר בו למד. מולוּעֵלָם רצה להכיר חברים חדשים בשכונה ולא חשב שזה יהיה קשה. אבל כשניגש לדבר עם ילדי השכנים הם צחקו על שמו הפרטי והתלחשו ביניהם. אחד הנערים, עם שיער אדום ועגיל באוזן, דחף את מולוּעֵלָם לקיר וקרא לו בשמות גנאי. מולוּעֵלָם פחד להתעמת אתם והרגיש לבד. בבית הספר הילדים נהגו להסתובב בחבורות קטנות. בין החבורות ראה ילדים שנולדו בישראל והוריהם עלו מאתיופיה. כאשר ניסה לדבר אתם אחד מהם עשה חיקוי מבטא של עולה חדש והצחיק את כולם. למזלו ילד בשם אלכס מהכיתה שלו יצא לטובתו, שאל למה הם מעליבים אותו והזהיר אותם שאם לא יפסיקו יספר למנהלת. בהמשך אלכס סיפר לו שהוא גר עם סבתו שעלתה מרוסיה. מולוּעֵלָם הודה לאלכס ומאותו היום הם היו חברים טובים ודרכו הכיר עוד חברים חדשים.

אט אט מולוּעֵלָם למד להסתגל לחיי בית הספר, אבל הבעיות בבית ובשכונה נעשו קשות יותר. הוריו ידעו רק מעט מילים בעברית ודיברו אתו באמהרית. הוא הבין אותם אבל התקשה להסביר את עצמו באמהרית. עכשיו, כשאחיו הגדולים היו רחוקים, נדרש לעזור להם בסידורים מחוץ לבית, בקניות, בקופת חולים ובדואר. לפעמים קבע עם חבריו להיפגש אחרי הלימודים לשחק כדורגל אבל נאלץ להיעדר בגלל המחויבות שלו בבית.

אבא של מולוּעֵלָם התעקש לעתים קרובות שאחרי בית הספר יישאר בבית וילמד. פעם אחת קרתה קטטה גדולה בין חבורות ילדים בשכונה וכשאביו שמע זאת הוא לא הרשה לו לצאת בכלל. זה קרה דווקא לפני חג ל"ג בעומר, כשקבע עם חבריו ללכת לאסוף קרשים למדורה. מולוּעֵלָם התלבט הרבה עם עצמו אם לצאת למרות האיסור של אביו.

זאת הייתה תקופה לא קלה עבור מולוּעֵלָם, אבל הוא לא דיבר על כך עם איש. הוא כיבד את הוריו ועל כן בדרך כלל הגיב בשתיקה לדבריהם, אך בתוך תוכו תוכו הרהר על החיים שלו בין שני העולמות.

איור - נעמי שמואל

המלצות לשיעורי בית או לתרגיל כיתתי

פעילות 1: תיאור תמונה

לפניכם תמונה של כפר באתיופיה. תארו את התמונה.

מה אתם לומדים מהתמונה על החיים בכפר?

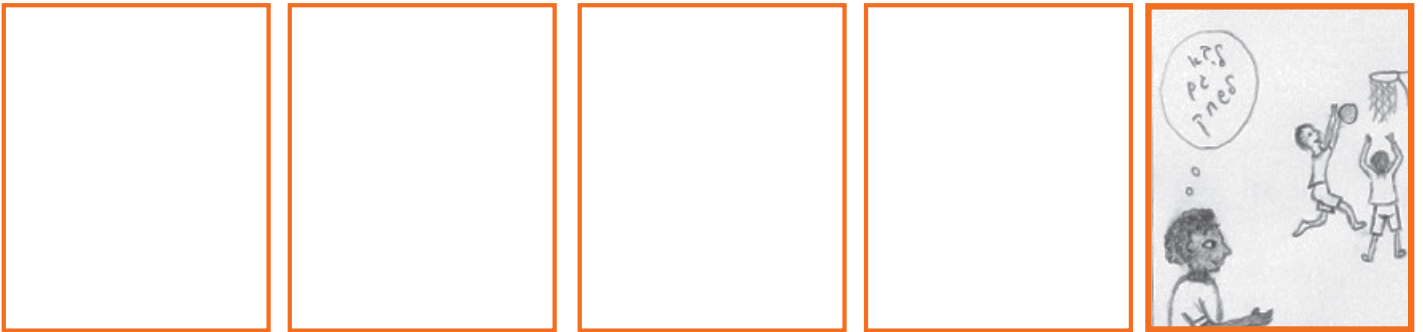
כפר באתיופיה. איור עממי

פעילות 2: כתיבת סיפור עלייה

כתבו במחברותיכם בקצרה איך עליתם לישראל, או איך משפחתכם עלתה. מי שלא עלה יכול לכתוב על סיפור עלייה ששמע מקרובי משפחתו או מחברים.

פעילות 3: קומיקס

לפניכם התחלה של סיפורי קומיקס. בכל קומיקס מופיעה תמונתו של מלועלם עם חברים ואנשים שהוא פוגש. עליכם להמשיך את הקומיקס ולהשלים את התיבות החסרות. זכרו! הדבר החשוב הוא מה שאתם כותבים ולא הציור.

שיעור 2 – מסע אל המורשת: "מבצע משה"

רציונל

שיעור זה עוסק במסע עלייתם של יהודי אתיופיה לישראל דרך סודן במסגרת "מבצע משה" (1984, ראו בסוף השיעור העשרה למורים). הוא מתמקד בחוויית המסע, במשמעותו עבור בני הקהילה האתיופית ובהשפעתו על המפגש עם החברה הישראלית. אף על פי שהילדים בכיתה לא עלו במסע זה, המסע הייחודי והמרתק הוא אחד מהגורמים המכוננים את הזהות של כל יהודי אתיופיה, כולל הילדים מעליות שונות וילידי הארץ. השיעור מהווה חלק מהעברת המורשת של יהודי אתיופיה.

מטרות השיעור

- א. להבליט את סיפור הגבורה, הזהות העמוקה והשייכות לעם ישראל.
- ב. להדגיש את המסר של האחדות בין הזהויות השונות בחברה.

הנחיות למורים

א. הקריאו את שיר המסע.

ב. הדגישו שהשיר נכתב על ידי בן הקהילה האתיופית. הוא מתאר את החוויות הקשות של המסע שמטרתו להגשים חלום ולהיות חלק מעם ישראל. קיימו דיון סביב השיר בעזרת השאלות הבאות:

- מי השתתף במסע?
- למה יהודי אתיופיה עשו את המסע ומה רצו להשיג?
- במה נתקלו במהלך המסע ומה היו הקשיים והבעיות?
- המסע המתואר מוכר בשם "מבצע משה". למה לדעתכם נקרא בשם זה?
- למה לדעתכם חשוב לזכור את סיפור המסע של יהודי אתיופיה?

ג. ראו אחרי השיר - המלצות לעבודות ולפעילות נוספת.

ניתן לתת את העבודות כשיעורי בית או כתרגיל כיתתי: כתיבת לחן לשיר, תיאור תמונה.

המסע / שיר שחיבר גדי יברקן

(מתוך ספר שיריו "מתחיל מהתחלה" בהוצאת חלונות, 2003)

התבודדו אלפי שנים, הרחק מפאן, שם באפריקה.
ועד שיום אחד בא האות לעזב את אתיופיה.
לצעד לירושלים.

כל הילדים מצידים במימיות של מים.
כך החלה הדרך הארפה לירושלים.
זקנים לא התלוננו, ילדים לא התעייפו.
אכלו אכלנו מהמצות שאמהות אפו.

בדרך שודדים אותנו תקפו,
שום דבר לא השאירו.
את רכושנו הם לקחו,
עם כל זאת לא הפסקנו
השם ירושלים הדהד במחננו,
שום דבר לא עזר והדרך קשתה עלינו
פרט לאמונה שבלבנו.

המסע נמשך עם כל הקשיים,
קשה היה מאד לראות אותנו
אנו הילדים הרמנו ידים כלפי שמים
לשם תפלה, שנגיע כלנו לירושלים.
פחד וחרדה לא הרגשנו,

גבולות לא ידענו,
על זה ביקר שלמנו
אלפים בדרך טמנו.
לא, לא הפסקנו לצעד,

עם כל הקרבנות,
עם כל הקשיים
בדרך לירושלים.

המלצות לשיעורי בית או לתרגיל כיתתי

תמונת המסע - תרגיל אישי

לפניכם בול שהונפק בשנת 2011 על ידי השירות הבולאי ונושאו הוא עליית יהודי אתיופיה. הבול עוצב ע"י שניים - האומן בן העדה האתיופית עלמו אשטה ויגאל גבאי. עיינו בתמונה וענו על השאלות שבהמשך:

הבול מוצג באדיבות השירות הבולאי - דואר ישראל

1. התבוננו בבול העוסק במסע של יהודי אתיופיה לישראל. תארו את מה שאתם רואים על גבי הבול ואת המסר העולה ממנו.

2. בציור ניתן לזהות שני קטעים, חלק על קשיים של המסע וחלק של תקווה. זהו את הקטעים הללו וכתבו דוגמאות לכל אחד מהם.

3. עצבו בול משלכם שמבטא או מסמל עלייה לישראל. ניתן לכתוב הסבר.

המלצות נוספות לפעילות על המסע של יהודי אתיופיה (מבצע משה)

א. הקראת ספר הילדים "יציאת אתיופיה" מאת מיכאל שמואל (עברית ואמהרית, בהוצאת המכון לחקר הטיפוח בחינוך, האוניברסיטה העברית ירושלים, 2008).

ב. הקראת השיר או השמעה מתוך תקליטור: "שיר החסידה" (מילים: חיים אידיסיס, לחן: שלמה גרוניך, ביצוע: שלמה גרוניך ומקהלת שבא).

הסבר על השיר - החסידות סימלו אצל יהודי אתיופיה את הגעגועים לירושלים ולארץ ישראל. זאת משום שהחסידות, במהלך נדודיהן, עוברות באתיופיה וממשיכות משם לישראל - הן בעצם מקיימות את המסע מאתיופיה לארץ ישראל, המסע שעליו חלמו יהודי אתיופיה עד שזכו לעלות למדינת ישראל.

שיר החסידה

(מילים: חיים אידיסיס, לחן: שלמה גרוניך, ביצוע: שלמה גרוניך ומקהלת שבא)

עֲפָה חֲסִידָה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל
כְּנַפִּים מְנִיפָה מֵעַל הַנִּילוֹס
אֶל אֶרֶץ רְחוֹקָה
מֵעֵבֶר לְהָרִים שֶׁבְּבֵית יִשְׂרָאֵל
יוֹשְׁבֵים וּמְצַפִּים
חֲסִידָה חֲסִידָה צְחוּרֵת צְוֹאֵר
מֶה רָאוּ עֵינֵינוּ
שִׁירֵי לִי סְפּוּר
שׁוֹתֶקֶת חֲסִידָה אֵינָה פּוֹצֵה מְקוֹר
נִשְׁעֶנֶת עַל רִגְלָהּ וְעוֹד מְעַט תִּחְזֹר
תִּנְיֹף כְּנֹף גְּדוֹלָה
בְּדֶרֶךְ אֶל הַקָּר בְּדֶרֶךְ תַּעֲצֹר
בְּצִיּוֹן עִיר הָאוֹר
חֲסִידָה חֲסִידָה אֲדַמֶּת מְקוֹר
הָאֵם יְרוּשָׁלַיִם
אוֹתֵנּוּ עוֹד תִּזְכֹּר
חֲסִידָה חֲסִידָה לְבִנֵּי כְּנֹף
בְּשָׂרֵי בְּשָׁלוֹם הָעִיר
בְּשָׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם.

העשרה למורים

א. רקע על המסע הרגלי "מבצע משה" - עליית יהודי אתיופיה (1984)

במבצע עליית יהודי אתיופיה, בשנת 1984, עלו לישראל כ-8,000 יהודים. המבצע נקרא "מבצע משה" על שמו של משה רבנו, וכסמל לתפיסת גאולת היהודים מאתיופיה כדומה ליציאת מצרים.

הגורמים לעלייה

חלום השיבה לארץ ישראל של קהילת יהודי אתיופיה ליווה אותם לאורך השנים. תחילת הגשמתו של חלום זה בשנת 1975, כאשר הכירה הרבנות הראשית ביהדותם של בני הקהילה, ובהחלטה שקיבלה ממשלת ישראל בשנת 1977 להעלותם ארצה. בין השנים 1977 ל-1984 עלו לארץ בהדרגה כ-8,000 איש. במהלך שנת 1984 נערך "מבצע משה", שמטרתו הייתה העלאת רבים מיהודי אתיופיה ארצה. המבצע היה סודי ביותר לאור האיסור לצאת מגבולות המדינה.

אנשי העלייה ודרכם ארצה

העולים שרצו להגיע לישראל נאלצו לעבור מסלול ייסורים בדרכם אליה. תחילה היה עליהם להגיע בסתר לגבול סודן. לצורך כך התארגנו בקבוצות קטנות ובשיירות, ויצאו לדרך הארוכה. רובם צעדו ברגל ונתקלו בדרך בשודדי דרכים ובגורמים מסוכנים אחרים. המסע לסודן נמשך בין שבועיים לחודשיים, ורבים מתו בדרך במסע התלאות המסוכן.

לאחר שחצו את הגבול לסודן שהו העולים במחנות תקופה ארוכה והמתינו לעלייה ארצה. התנאים במחנות היו קשים וגם שם מתו רבים. בסך הכול כ-4,000 אנשים נספו במהלך המסע ובמחנות הפליטים (כיום יש אנדרטה לזכרם בהר הרצל).

במהלך "מבצע משה" הגיעו לישראל כ-8,000 עולים. כ-1,500 מתוכם היו ילדים ובני נוער שהגיעו ללא הוריהם. המבצע הופסק בעקבות הדלפתו לעיתונות, והחשש של נשיא סודן מתגובת העולם הערבי. (מתוך אתר האינטרנט של משרד הקליטה)

ב. תשובה אפשרית לשאלת תיאור הבול

הבול מתאר את המסע הרגלי והאווירי של יהודי אתיופיה לישראל. השובל הוא המסע הרגלי דרך סודן, והמשכו באחד מהנתיבים האוויריים מסודן לישראל. בראש ההולכים במסע נראה קייס (כוהן דת). ברקע איור של בית המקדש הדמיוני בירושלים, משאת נפשם של העולים. למטה נראים בתי כפר אתיופי לצד מצודת מגדל דוד וחומת ירושלים.

פרק ב': זהות תרבותית וצבע עור

מבנה הפרק

פעילות	זמן/ משך	נושא	מתודה	עזרים
שיעור 1	שיעור רגיל	"אבא חום"	סיפור, דיון כיתתי, שאלות	צילום הסיפור לכל התלמידים
שיעור 2	שיעור רגיל	מקור צבע העור	עבודה בקבוצות	דפים מצולמים מהחוברת
שיעור 3	שיעור כפול	אבני החושן: גוונים ושונויות בחברה	עבודה אומנותית	לוחות בריסטול לבנים או קרטונים, גיליונות נייר מסוגים שונים בצבעים שונים, כפתורים צבעוניים, אבנים חלקות לצביעה, צבעים מסוגים שונים.
שיעור 4	שיעור ועבודת בית	לכל איש יש תרבות	דיון כיתתי ושאלות	
שיעור 5	שיעור רגיל	ריבוי זהויות (זהות רבת-פנים)	הפעלה כיתתית ודיון	3 פתקים לכל אחד מן התלמידים (רצוי צבעוניים)

הקדמה לפרק

זהות תרבותית מהווה חלק בלתי נפרד מזהותו הכללית של כל אדם. התפיסה העצמית, הערכים, ההתנהגויות וכל מה שמכיל ומגדיר מי אנחנו נגזרים מתוך ההשתייכות התרבותית שלנו. במקרה של החברה הישראלית מדובר לעתים קרובות בהשתייכות ליותר מזהות תרבותית אחת. על מנת שילדים יתפתחו באופן בריא ותקין חשוב שיגבשו את זהותם התרבותית בצורה מסודרת ומובנית. תהליך מעין זה מביא אותם לתפקוד טוב יותר בסביבה החדשה, במעגלי החיים השונים, ומחזק את תחושת השייכות שלהם. גיבוש הזהות התרבותית הייחודית הוא שלב חשוב בדרך לחיפוש המשותף והמאחד עם שאר בני החברה. כמו במסגרת המשפחתית, גם בחברה הרחבה כל אדם משתוקק להכרה בייחודיותו ובו בזמן להרגיש את שייכותו לכלל, ועל כן אין מה לחשוש מהיבדלות.

סוגיית צבע העור מהווה אף היא חלק בלתי נפרד מזהותו ומחוויותיו של האדם והיא אחד מן המרכיבים המשפיעים על הדימוי העצמי של הילדים. בתוך כך, סוגיה זו היא בעלת השפעה מרכזית בהקשר של תלמידים יוצאי אתיופיה, אשר חשופים למסרים גלויים וסמויים אודות צבע עורם. המסרים נמצאים בשפה היום יומית, בתקשורת, בספרי ילדים וכו': ביטויים כדוגמת "היה לי יום שחור", "נקודה שחורה נגדו", "הכבשה השחורה במשפחה", "ראיתי שחור בעיניים" הם ביטויים שכחים. גם באגדות הילדים בדרך כלל האיש הרע והמרושע צבוע בצבע שחור כהה.

תלמידים עולים מאתיופיה צריכים, ללא כל הכנה מוקדמת, להתמודד עם גיבוש זהותם, וזאת כמיעוט שחור בעולם הלבן הרווי מסרים כנ"ל. בניגוד לדעה הרווחת סוגיה זו לא נעלמת עם הזמן, אלא מתגבשת כחלק אינטגרלי מזהותם החדשה בארץ. לכן הפרק מציע רצף של פעילויות המתייחסות לנושא במישור הרגשי, העובדתי והפרשני.

הפרק מסתיים בשיעור בנושא ריבוי זהויות, כדי לתת לגיטימציה לתלמידים לחיות עם זהות רבת-פנים ומורכבת.

שיעור 1 – "אבא חום"

רציונל

צבע עור מהווה שוני אנושי בולט לעין, ילדים מבחינים בהבדלים בצבע העור ומגיבים אליהם. התעלמות המחנכים מתגובותיהם רק מחזקת תגובות שליליות, ואינה מקדמת את הבנת הילדים אודות הרבגוניות האנושית ואודות אחריותם לקבל ולכבד כל אדם באשר הוא. העלאת הנושא בכיתה, בין אם כיתה הטרונגית או הומוגנית, מאפשרת לילדים להתייחס לסוגיה, הן ברמה האינטלקטואלית והן ברמה הרגשית והאישית. התייחסות כנה ומכובדת לנושא צבע העור מפרקת את המתח הקיים בין הילדים בנושא, מאפשרת הבנה והזדהות עם תחושת השונות ומסייעת להתגבר עליה.

מטרות

- להתייחס לסוגיה של צבע העור, ובכך לאפשר לתלמידים יוצאי אתיופיה לקבל את זהותם האתנית בצורה חיובית וטובה כאחת ממרכיבי הזהות שלהם.
- לתת לגיטימציה לגיוון ולשונות בחברה, לשפר את היחסים בין התלמידים ולמנוע הטחת עלבונות.
- להדגיש את השוויון כבני אדם, ללא קשר למראה או להשתייכות הקבוצתית.
- לאפשר לילדים להעלות מצבים שונים בהם הרגישו שונים ולתת להם כלים להתמודדות עם השונות.

הנחיות למורים

- הקריאו בכיתה את הקטע מהסיפור "אבא חום".
- אספו על הלוח את תשובות התלמידים לשאלה: כיצד אנו שונים זה מזה? חלקו את תשובותיהם לתכונות חיצוניות ותכונות פנימיות. דוגמה:

תכונות פנימיות	תכונות חיצוניות
אחרים	גבוהים/נמוכים
חייכים	שמנים/רזים
אכפתיים	שיער: ג'ינג'י/שחור
חכמים	עור: כהה/בהיר
רגישים	עיניים: חומות/כחולות

- שאלו את התלמידים מה המסקנות המתבקשות מהטבלה. לדוגמה: אין קשר בין תכונות פנימיות ומראה חיצוני, כל אחד יחיד ומיוחד והשונות מעשירה את החברה, אנשים שונים חיצוניים יכולים להיות דומים בתכונות הפנימיות, אין לשפוט אדם לפי התכונות החיצוניות בלבד, וכו'.

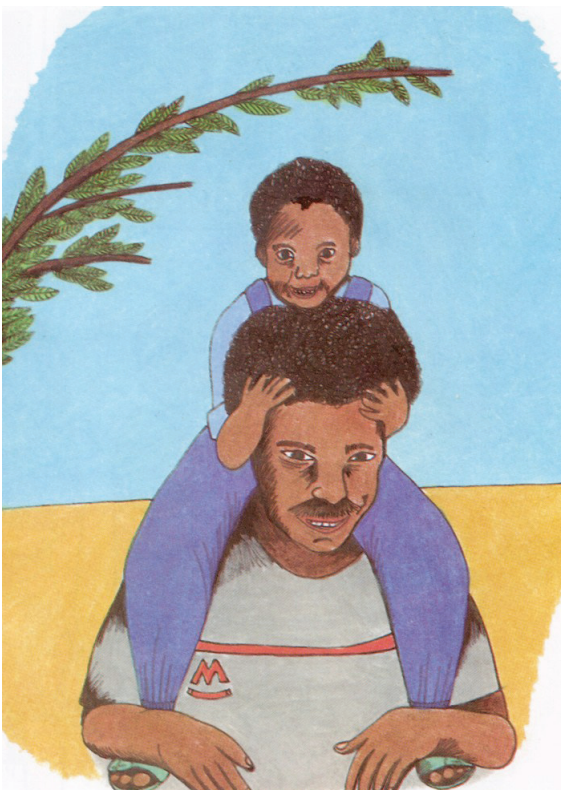
ד. שאלו את התלמידים איך היו מרגישים אילו כולנו היינו נראים וחושבים אותו הדבר. האם הייתה זו כיתה מעניינת? הדגישו בפני התלמידים שאנו שונים (שונים במראה החיצוני, בתכונות הפנימיות שלנו) אבל כולנו שווים כבני אדם, לכל אדם יש ערך באשר הוא אדם.

ה. בעקבות הסיפור "אבא חום" המשיכו לנהל דיון בעזרת השאלות הבאות (בעל פה או בכתב):

- למה דניאל הרגיש מוזר שכל הילדים לבנים ורק הוא חום?
- האם גם אתם הרגשתם פעם שונים מהסביבה שלכם? אם כן, כתבו בקצרה את המקרה ומה הייתה תגובתכם.
- האם פגשתם פעם מישהו שמאוד שונה מכם בחיצוניות שלו? מה הייתה תגובתכם?
- כשהילדים קראו לדניאל בשמות הוא כעס ורצה להרביץ. מה דעתכם על תגובתו של דניאל?
- למה לדעתכם אנשים נעלבים משמות גנאי? מה אתם מציעים להם לעשות?
- אבא של דניאל ייעץ לו להסביר לילדים מאין הם באו. האם לדעתכם זהו פתרון טוב? הסבירו.

קטע מתוך הספר "אבא חום" / מאת נעמי שמואל

(הוצאת מודן)

איור - נעמי שמואל, מתוך ספרה "אבא חום" בהוצאת מודן

שלום, קוראים לי דניאל. אני בן חמש. יש לי עיניים חומות, והעור שלי חום. אתם יודעים למה אני חום? מפני שאבא שלי הוא חום. לפעמים, בצחוק, אני אומר לילדים שזה בגלל שהוא אכל הרבה שוקולד! אבל האמת היא שהוא בא מאתיופיה, ושם כל האנשים הם חומים. כשנכנסתי לגן, היה לי מוזר שכל הילדים לבנים ורק אני חום. כשהילדים קראו לי בשמות, כעסתי ורציתי להרביץ. אבל אבא אמר לי: "אל תכעס, הם לא מבינים. תסביר להם מאין אנחנו באים."

שיעור 2 - מקור צבע העור

עבודה בקבוצות

רציונל

ילדים סקרנים לקבל הסבר מדעי לתופעות טבע, כולל סוגיית צבע העור. ההסבר המדעי מדגיש את העובדות היבשות, מקשר בין צבע עור לצבעים אחרים הקיימים בטבע, ומחזק את העובדה שצבע עור אינו קשור לתכונות או ליכולות אחרות של האדם. חשוב להדגיש כאן את הקביעה החד-משמעית שצבע עור הוא רק צבע, ואין בו כדי לקבוע שום דבר אחר על האדם, על תכונותיו או על יכולותיו.

מטרות

- לתת מענה לשאלה למה יש אנשים עם גווי עור שונים.
- לאפשר לתלמידים להתייחס לשונות בצבע העור ולעודד קבלה עצמית והדדית.
- לעודד את התלמידים לקבל את השונות הקיימת כחלק טבעי של היופי האנושי.
- להסביר את מקור השם "כושי" ודרכי התייחסות למילה.
- למנוע פגיעות והעלבות על ידי שימוש בשמות גנאי.

הנחיות למורים

- כתבו על הלוח את המילה "צבע" ושאלו את הילדים: מאיפה באים הצבעים השונים של בעלי החיים והצמחים? רשמו את תשובות התלמידים על הלוח.
- כעת הסבירו לתלמידים שבתא החי יש "פיגמנטים" (פיגמנט בעברית - צֶבֶן) שאחראים על הצבעים בטבע, גם על הכתום של הגזר ופסי הנמר, האדום של כרבות התרנגולת והכחול של פרח הדרדר.
- כעת חלקו את הילדים לקבוצות עבודה כפי שמפורט בהמשך. בכיתה הטרוגנית חשוב שיהיה ייצוג לקבוצות השונות.
חלקו לכל קבוצה משימה: קטע קריאה ושאלה לדיון. (ציינו את הזמן העומד לראשותם).
- בחרו 2 - 3 תלמידים שיעברו בין הקבוצות, יתצפתו על הדיון וירשמו הערות ומסקנות על התהליך הקבוצתי. חשוב שיהיה ייצוג לצבעי עור שונים בכל קבוצה.

ה. בסוף הפעילות כל הנציגים מסכמים את הנושא שקיבלו ומציגים בפני הכיתה את מסקנותיהם. בהמשך תינתן הזדמנות למתצפתים להוסיף דברים אודות מהלך הדיון.

ו. חשוב להקדיש זמן על מנת לסכם את הנושא ולוודא שהמסרים העיקריים עברו לתלמידים:

- ההסבר המדעי לצבע עור.
- הקביעה כי אין לצבע עור כל קשר עם תכונות אחרות של האדם.
- שכל בני האדם שווים בערכם, וכל קביעה אחרת מקורה בניסיונות לתבוע עליונות על אחרים וסופה להוביל לעימותים.
- שיש בתנ"ך מקורות למילה "כושי", אבל היות ובימינו המילה מתפרשת אחרת ויכולה להעליב אנחנו מחליטים להוציא אותה מחוץ ללקסיקון הכיתתי.

הערה למורים

קבוצת עבודה 1 מקבלת אגדה אתיופית שמסבירה את מקורות ההבדל בצבע העור של בני האדם. יש לשים לב שבאגדה ניתן יחס מועדף לאדם האתיופי, ומשתמעת מהסיפור התנשאות כלפי גווי עור אחרים. מטרת התייחסות התלמידים לאגדה, בין היתר, היא להעלות שתי נקודות: האחת, שבכל חברה, גם בחברה האתיופית, יש תפיסה המעריכה יותר צבע אחד על חשבון צבעים אחרים. והשנייה, שיש לכך השלכות על אופן ההתייחסות של אנשים לבני אדם בצבעים שונים. יש לוודא שהתלמידים מבינים שאלה תפיסות תרבותיות מוטעות, ואינן משקפות באמת את ערך האדם, שאינו נמדד על פי צבע זה או אחר.

קבוצת עבודה 1

אגדה אתיופית

כשאלוקים ברא את האנשים הראשונים הוא עיצב אותם מחימר והכין אותם בתנור. האדם הראשון שהוציא יצא מוקדם מדי, ולכן היה יותר מדי לבן. האדם השני שהוציא נשרף ונהיה יותר מדי שחור. אבל את האדם השלישי אלוקים הוציא בדיוק בזמן, והוא האדם האתיופי, שיצא בצבע הנכון, לא לבן מדי ולא שחור מדי.

שאלות לדין:

- מה דעתכם על ההסבר שקראתם?
 - האם אתם מכירים אגדה או סיפור אחר המסביר את ההבדלים בין בני האדם? אם כן ספרו לקבוצה.
 - האם אדם יכול להיות לבן מדי או שחור מדי? מי מחליט? ומה זה אומר לגבי המקום שלו בחברה? נמקו.
 - האם לדעתכם אפשר לדעת על תכונות האדם לפי צבע העור שלו? הסבירו.
-

קבוצת עבודה 2

הסבר מדעי

בתאי העור של האדם ישנו פיגמנט שנקרא "מֵלָנִין". העור שלנו בנוי ממספר רב של שכבות: השכבה החיצונית נקראת "אפידרמיס", ומורכבת מתאים שמתחדשים כל הזמן. בתוך האפידרמיס ישנם תאים הנקראים "מלנוציטים", הם אלה שמייצרים את החומר מלנין. מספר המלנוציטים בכל אדם פחות או יותר זהה, אך כמות המלנין שהם מייצרים שונה מאדם לאדם. לאנשים עם צבע עור כהה יש נטייה תורשתית לייצר כמות גדולה יותר של מלנין.

שאלות לדין:

- מה דעתכם על ההסבר שקראתם?
- למה לדעתכם אנשים רבים משתזפים? מה אפשר ללמוד מכך בנושא צבע עור?
- לפי ההסבר, כיצד יש להתנהג לאנשים שהם כהי עור או לבנים מאוד?

קבוצת עבודה 3

מקורותינו בתנ"ך

כוש היה בנו הבכור של חם, בן של נוח שנולד לאחר המבול. על שמו נקראה ארץ כוש. ככתוב בספר בראשית, פרק י' פסוקים ו'-ח': "וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפּוּט וּכְנָעַן. וּבְנֵי כּוּשׁ סִבָּא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתָּכָא. וּבְנֵי רַעְמָה שִׁבָּא וְדָדָן. וְכוּשׁ יָלַד אֶת נִמְרֹד. הוּא הֵחֵל לְהִיּוֹת גִּבּוֹר בְּאַרְצָה". השבעים (תרגום התנ"ך ליוונית) תרגמו את שם ארץ כוש כ"אתיופיה". ממלכתו של אחשוורוש השתרעה מהודו ועד כוש.

המילה בעברית "כושי" התייחסה בעבר למי שבא מארץ כוש. אשתו של משה היא ציפורה ונקראת בתורה אישה כושית - יש פירוש שהיא אישה יפה ויש שפירשו שזהו מוצאה, למרות שהיא בת כוהן מדין יתרו (יש מדרשים ב"ספר הישר" המספרים שמשה ברח מפרעה והגיע לאתיופיה, שם ניצח במלחמות עבור הכושים ונשא את בת המלך לאישה).

שאלות לדיון:

- לפי מה שקראתם, מה מקור המילה 'כושי'?
- למה לדעתכם הפכה המילה למילת גנאי?
- כיצד ניתן לציין שוני בצבע עור מבלי להעליב?
- מה דעתכם על ילדים שמשתמשים במילת הגנאי כושי?

שיעור 3 – אבני החושן: גוונים ושונות בחברה

שיעור כפול

רציונל

במקורות היהודיים יש התייחסות מעמיקה לגיוון הקיים בעם היהודי, לסגולותיו ולתכונותיו. אבני החושן הן האבנים אשר היו משובצות באפודו של הכהן הגדול, סימלו את שנים עשר השבטים של בני ישראל והתאפיינו ביופיין ובצבעיהן הססגוניים. בדומה לסיפור אבני החושן, יכולת החברה להכיל את חלקיה השונים ולמצוא בכל אחד מהם את ייחודיותו היא החוזק של עם ישראל. שיעור זה מבוסס על סיפור מקראי מוכר ובא לעודד את התלמידים לראות באופן חיובי את הרבגוניות בחברה הישראלית.

מטרות

- לעודד התייחסות חיובית לשוני ולגיוון הקיימים בחברה הישראלית.
- לטפח את תחושת השייכות של יוצאי אתיופיה.
- לפתח שיח חיובי על שונות ועל קבלת האחר.

הנחיות למורים

- הקריאו בכיתה את הקטע שבהמשך, שאחריו תמונת האבנים, והסבירו על אבני החושן.
- המשימה הבאה יכולה להיות כיתתית, קבוצתית או אישית, על פי בחירתכם. ניתן להתחיל את המשימה בכיתה ולהמשיך אותה בבית, או מראש להגדיר זאת כמשימה לעבודת בית. יש להכין מראש את החומרים הדרושים, אפשר גם לבקש מהילדים להביא או לאסוף: לוחות בריסטול לבנים או קרטונים, גיליונות נייר מסוגים ובצבעים שונים, כפתורים צבעוניים, אבנים חלקות לצביעה, צבעים מסוגים שונים.

הנחיות לתלמידים לביצוע המשימה:

- מצאו דרך אומנותית לייצר את אפודו של הכהן הגדול ולשבץ בו את אבני החושן.
- בדף נפרד הגדירו את צבעי האבנים ששיבצתם ואת תכונותיהן המיוחדות. באפשרותכם להיצמד לכתוב במקורות (שמות כ"ח, ט"ו-כ"א) או להמציא אבנים מיוחדות עם תכונות ייחודיות וחדשות.
- הסבירו: כיצד אוסף של כל התכונות שהגדרתם נותן כוח לעם?
- ניתן להיעזר באתר ויקיפדיה לגבי התכונות שכל אבן מייצגת.

ג. בסיום המשימה יוצגו התוצרים: תערוכת עבודות או מיצג מרכזי שהוכן במשותף על ידי כולם. בצמוד לתערוכה יש להכין שלטים המכוונים למהות הפעילות, כגון: "רבגוניות בעם ישראל", "לכל אבן סגולות שונות", "שבטים רבים עם אחד", "צבעים שונים מתאחדים", "כוח בא מאחדות", וכד'. הוסיפו לתערוכה את תשובות התלמידים לשאלה בהנחיות המשימה.

אבני החושן

אבני החושן הן האבנים אשר היו משובצות באפודו של הכהן הגדול בבית המקדש. החושן היה בד רקום מחוטים יקרים של זהב, תכלת, ארגמן, שני ושש. צורתו הייתה ריבוע ושובצו בו, בתוך משבצות זהב, 12 אבנים יקרות שונות, שעליהן היו חרוטים שמות השבטים. אבני החושן נחשבו מקודשות: לכל אבן מיוחסות תכונות שונות, ולשילוב שלהן יחד יוחסה עוצמה מיוחדת. כך עוצמת עם ישראל בשילוב כל השבטים, כל הגוונים של העם, וכולם תורמים את חלקם לחיזוק העם.

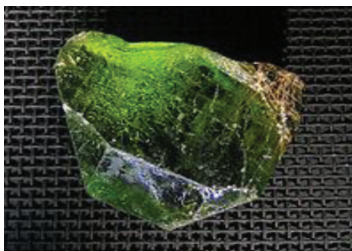
קראו את התיאור מספר שמות, פרק כ"ח פסוקים ט"ו-כ"א:

"וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מְשֹׁטֵט, מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב כְּמַעֲשֵׂה אֶפֶד, תַּעֲשֶׂנוּ; זָהָב תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי, וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ. רְבֹעַ יְהִי, כְּפֹלִי; זָרֵת אֶרְכּוֹ, וְזָרֵת רְחִבּוֹ. וּמְלֵאֲתָ בּוֹ מְלֵאֲתָ אֶבֶן, אַרְבַּעַה טָוִים אֶבֶן: טוֹר, אֶדָם פִּטְדָה וּבִרְקָת - הַטוֹר הָאֶחָד. וְהַטוֹר הַשֵּׁנִי - נֶפֶךְ סַפִּיר, וַיְהִלֵם. וְהַטוֹר הַשְּׁלִישִׁי - לָשֶׁם שָׁבוּ, וְאַחֲלָמָה. וְהַטוֹר הָרְבִיעִי - תְּרִשִׁישׁ וְנִשֶׁהֶם, וַיִּשְׁפֹּה; מְשֻׁבָּצִים זָהָב יְהִי, בְּמִלּוֹאֲתָם. וְהָאֲבָנִים תְּהִיֶינָה עַל שְׁמַלַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁתִּים עֶשְׂרֵה עַל שְׁמֹתָם; פְּתוּחֵי חֹתֶם, אִישׁ עַל שְׁמוֹ, תְּהִיֶינָה לְשֵׁנֵי עֶשֶׂר שְׁבָטִים."

אבני החושן

בְּרִיקָה - שבט לוי

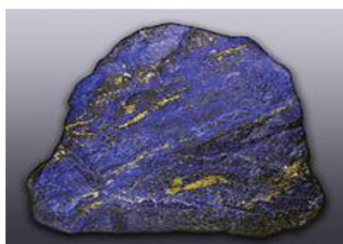
פְּטָדָה - שבט שמעון

אֶדָם - שבט ראובן

יְהֵלָם - שבט זבולון

סַפִּיר - שבט יששכר

נֶפֶךָ - שבט יהודה

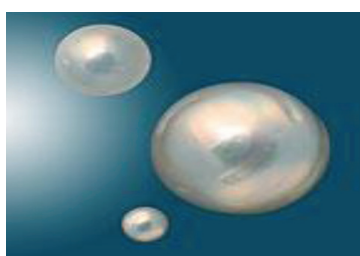
אֶחְלָמָה - שבט גד

שָׁבוּ - שבט נפתלי

לְשֵׁם - שבט דן

יְטִפָּה - שבט בנימין

נְהָם - שבט יוסף

תְּרֻשִׁישׁ - שבט אשר

מתוך אתר ויקיפדיה, הערך "חושן"

שיעור 4 – לכל איש יש תרבות

רצינות

לימוד הזהות התרבותית של אדם חשוב כמו לימוד הזהות המגדרית וזהויות אחרות, אך המושג של זהות תרבותית לפעמים מעורפל ומבלבל. לרוב אנשים רואים בתרבות רק את הרובד השטחי של מאכלים, לבוש וטקסים, ולא את הרובד העמוק יותר של אמונות וערכים. כבוד אמיתי לתרבויות שונות מצריך הבנה עמוקה של משמעות התרבות בחיינו, כיצד התרבות צובעת את השקפת העולם שלנו ומגדירה עבורנו סדרי עדיפויות בחיים. רובנו שייכים בדרך זו או אחרת ליותר מתרבות אחת, ולכך יש לתת לגיטימיות וביטוי.

ילדים עולים רבים חשים חצויים בין דרישות וציפיות ההורים, הבאות מתוך תרבות המוצא, ובין דרישות וציפיות החברה הסובבת, הבאות באמצעות בית הספר או חבריהם לספסל הלימודים. הם גדלים על התפר בין התרבויות השונות ולפעמים לא מצליחים להתחבר לאף אחת מהם, מה שמוביל לתחושה של ניכור. הורים עולים רבים לא מרבים לדבר עם ילדיהם על ארץ המולדת שלהם, או לשתף את ילדיהם בתרבות ובמסורות עליהן הם עצמם גדלו, במחשבה שאלה נושאים שאינם רלוונטיים לילדים. הבלבול והקושי שחשים הילדים האלה מתבטא לעתים קרובות בחוסר אכפתיות מופגנת כלפי תרבות ההורים. מנגד כיום יותר ויותר ילדים יוצאי אתיופיה מזדהים עם קבוצות מיעוט אחרות, במיוחד עם התרבות האפרו-אמריקאית. הזדהות זו איננה מבוססת על קשר היסטורי ואיננה מקדמת את גיבוש זהותם התרבותית. יצוין שלא צריך להירתע מתגובתם המבלבלת של הילדים למורשת התרבותית האתיופית. לרובם יש צורך עמוק למצוא דרכי חיבור אליה, לצקת לתוכה תוכן משמעותי שיכול לחזק אותם.

מטרות

- א. הבנה מעמיקה למשמעות התרבות בחיינו, ומודעות עצמית של התלמידים לזהותם התרבותית.
- ב. יצירת שיח בין התלמידים להוריהם על המורשת התרבותית שלהם.
- ג. יצירת גאווה תרבותית בקרב יוצאי אתיופיה ושיפור הדימוי העצמי.
- ד. יצירת תחושת שותפות בין התלמידים לתרבות הישראלית רבת הפנים.

הנחיות למורים

א. רשמו על הלוח את המילה **תרבות** ובקשו מהתלמידים להגדיר מהי תרבות. אספו את התשובות של התלמידים על הלוח, וחלקו אותן לשלוש קטגוריות (מבלי לתת כותרות לקטגוריות בשלב הזה): חומרי - לבוש, מאכלים, משחקים וכד', התנהגות - שפה, מנהגים, טקסים וכד', ערכים ואמונות - שמתוכם נגזרות ההתנהגויות.

אנחנו מגדירים תרבות כ: אורח חיים, דפוסי התנהגות של חברה מסוימת ושל אדם שחי בתוכה. ההגדרה כוללת את שלושת הרבדים שציינו.

ב. שאלו את התלמידים אם הם יודעים למה חילקתם את התשובות שלהם ככה. המטרה היא שיגיעו בעצמם להבחנה של שלוש הקטגוריות: החומרי, ההתנהגותי והערכים. אם לאחר כמה דקות של דיון הם אינם מגיעים לכך לבד, הגדירו עבורם את שלוש הקטגוריות.

שאלו באיזה רמה לרוב אנחנו מתייחסים לתרבות. ניתן לתת דוגמאות מתוך המציאות המוכרת לנו: ערבי מאכלי עדות, חגיגת יום הסיגד או המימונה וכד'. אנחנו רוצים לרדת לעומק של הבנת הבדלי תרבות: שמאחורי המיצגים החומריים ודרכי ההתנהגות יש ערכים ואמונות הקובעים סדרי עדיפויות של אנשים מתרבויות שונות.

ג. ניתן לתת לכך דוגמאות. למשל, חג הסיגד - ההתנהגות (עלייה להר ותפילה לציון) משקפת אמונה בקשר העמוק בין יהודי אתיופיה לארץ ישראל. דוגמה נוספת: באתיופיה נהוג להגיש אוכל בצלחת משותפת, התנהגות זו משקפת ערך של ערבות הדדית ושיתוף. בקשו מהתלמידים דוגמאות נוספות.

ד. בתום הדיון בקשו מהתלמידים, כשיעורי בית, לשוחח עם הוריהם על השאלה הבאה: איזה הבדלים יש בין הדרך שהם (ההורים) גדלו והחיים שלכם (התלמידים) בישראל היום? בכוונה השאלה מנוסחת לכלול את כלל הילדים בכיתה, גם אלה שלא עלו לארץ, ומשקפת את השינויים החלים בתרבות לא רק עם המעבר הגיאוגרפי אלא גם עם התקדמות הזמן.

שיעור 5 - ריבוי זהויות (זהות רבת-פנים)

רציונל

בשיעור זה התלמידים מגדירים מהי זהות ומהם מאפייניה השונים, ומשוחחים על ריבוי הזהויות של כל אחד. השיעור נועד כדי שהתלמידים לא "יתקבעו" בזהות יחידה, למשל שהתלמידים יוצאי אתיופיה לא יראו את עצמם אך ורק דרך זהותם האתיופית או דרך זהות צבע העור, אלא ייחשפו לזהות רבת פנים - הייחודי והמשותף.

מטרות

- א. התלמידים יכירו את מושג הזהות, ייחשפו לרבדיה הרבים של הזהות ובאמצעותם יוכלו ללמוד על זהותם האישית.
- ב. מתן לגיטימציה לריבוי הזהויות.

הנחיות למורים

א. הראו לתלמידים תעודת זהות ושאלו מה יש בה, למה היא חשובה ולמי היא ניתנת.

ב. שוחחו עם התלמידים על משמעות המילה זהות. היעזרו בהגדרות להלן:

זיהוי: פעולה הנעשית באמצעות ביטויים מזהים כשמות ותיאורים. כאשר אנחנו מזהים אדם או חפץ אנחנו מבדילים בינו ובין אנשים או חפצים אחרים. הזיהוי של אדם נעשה על ידי אנשים אחרים המתייחסים אליו ומדברים עליו.

זהות: המאפיינים של האדם אשר מייחדים אותו ומבחינים אותו מאחרים. כל אדם מגדיר עבור עצמו מהי הזהות שלו. כל אדם הוא מרובה זהויות: זהות אישית מורכבת מאוסף הזהויות של הפרט. הזהות גורמת לאדם להרגיש שייך לקבוצה.

הזהות: כאשר אנחנו נפגשים עם אדם או קבוצה השונים מאתנו אנחנו יכולים לחוש הזדהות עם הרגשות, המחשבות, או הערכים (האמונות) שלהם. ההזדהות שלנו עם אדם או קבוצה אחרת יכולה להשפיע עלינו ועל מי שאנחנו (על הזהות שלנו).

ג. רשמו על הלוח זהויות לתלמידים מתוך הטבלה המצורפת. (אפשר להוסיף זהויות שמתאימות יותר לתלמידים). הימנעו מהיררכיה בין הזהויות.

טבלת זהויות

מקובל/ת בחברה	כעסן/נית	חברות/ית	בן/בת זקונים	אחות של
מתנדב/ת	לוקח/ת יוזמה	אוהב/ת חיות	בן/בת להורים גרושים	אשכנזי/ת
נכד/ה של	מוזיקאי/ת	חילונית	בן/בת מושב	אתיופית
ספורטאית	מזרחית	חרוץ/צה	בן/ת יחיד/ה	ביישנית
עולה חדש/ה	מנהיג/ה	יהודיה	תלמיד/ה	בכורה
רקדן/נית	מסורתית	ילד/ת סנדוויץ'	דתיה	רוסיה
מאושר/ת	מצטיין/נת	יליד/ת המדינה	אוהב טבע	בן/בת של
		ישראלית	ותרן/נית	בן/בת במשפחה חד הורית

ד. חלקו לכל תלמיד ותלמידה שלושה פתקים ריקים ובקשו שיכתבו את שלוש הזהויות שהכי מייצגות אותם והכי נכונות להם.

ה. לאחר שכולם בחרו שלוש זהויות - פזרו אותן על הרצפה ותנו לתלמידים לנחש מי בחר מה.

ו. לאחר הניחושים כל אחד מספר על הזהויות שבחר - למה בחר אותן, מה הן אומרות עליו, איך הן מייצגות אותו וכו'.

ז. עזרו לתלמידים לזהות את המשותף ולהדגיש את ריבוי הזהויות. תנו לגיטימציה לזהות רבת הפנים של האדם. סביר ששני תלמידים או יותר יכתבו בפתק את אותה זהות. זאת הזדמנות להראות שביניהם יש מכנה משותף. הם לא זהים, כי שני הפתקים האחרים שלהם שונים, אבל הם דומים לפחות בדבר אחד.

פרק ג': מניעת גזענות ודעות קדומות

מבנה הפרק

פעילות	זמן/ משך	נושא	מתודה	עזרים
שיעור 1	שיעור רגיל	"רסיסים" - גזענות	סיפור + שאלות	דפים מצולמים מהחוברת
שיעור 2	שיעור רגיל	"ילדת הקשת בענן" - דעות קדומות וסטריאוטיפים	סיפור + שאלות	דפים מצולמים מהחוברת
שיעור 3	שיעור כפול	"בנו של צייד האריות" - הוגנות ונגישות	המחזת הסיפור או תערוכה	דפים מצולמים מהחוברת, אביזרים להצגה או לתערוכה

הקדמה לפרק

תופעות של גזענות כתוצאה מחשיבה סטריאוטיפית ודעות קדומות הן חלק מהחוויה האנושית, אולם התעלמות מהן וחוסר התייחסות מגבירים את התופעה, והדרך היעילה למניעה היא העיסוק בכך באופן מושכל. נושא זה עולה כמעט בכל מקום: בבית, בשכונה, באמצעי התקשורת, בבית הספר וכו' והילדים חשופים למסרים המסוכנים ללא שום בקרה. שיח הקיפוח העדתי ואמירות של גזענות נגד עולים ואנשים שונים מגיעים אל הילדים ומשפיעים על תפיסת עולמם, על התנהלותם מול המערכת, על ציפיותיהם מעצמם ועל נכונותם להציב מטרות ולהשקיע מאמצים כדי להשיג אותן.

ילדים יוצאי אתיופיה מתקשים במיוחד להתמודד עם הנושאים הנ"ל, ולחלקם אין ערוצי תקשורת טובים לשיחה פתוחה עם הוריהם כדי לחלוק עמם את חוויותיהם. הם מנסים להתמודד באופן עצמאי עם הקשיים הרגשיים וחשופים מאוד למסרים השליליים של שיח הקיפוח, המאשים את מצבם במוצאם. העיסוק בנושא של גזענות, דעות קדומות וסטריאוטיפים במסגרת פרק זה מטרתו להעביר מסר חזק של קבלה, עידוד והתגברות. כמו כן, עצם העלאת המודעות ברמה האישית והחברתית מהווה פעולה מונעת לכלל התלמידים בבית הספר. השאלות המוסריות שיעלו בכיתה, ופירוק הסטריאוטיפים הקיימים, מהווים פעולה חינוכית המקדמת את מושג ההוגנות והנגישות בבית הספר ובכלל.

שיעור 1 – "רסיסים" של גזענות

רציונל

חינוך לשינוי של עמדות והתנהגויות גזעניות, הקניית מודעות להשפעות התנהגות כזו והסברת המושגים של הפליה ואחריות מוסרית הם אתגר קשה עבור כל מחנך. תופעות של הצקה לתלמידים, כגון איומים, לגלוג, קריאה בשמות גנאי, העלבה, השפלה, הפחדה, הערות גזעניות ופוגעות, הטלת חרם ומניעת השתתפות בפעולות חברתיות הן בין היתר תוצאה של הפנמת מסרים בעייתיים שמקורם בתפיסות גזעניות.

השיעור הזה מביא סיפור של גזענות, שדרכו התלמידים יכולים להזדהות בבירור עם אי הצדק שמביאה עמה תפיסה גזענית, ולהבין את ההשלכות הקשות הנובעות מכך. הסיפור הוא אמיתי, התרחש בתוך בית ספר עם תלמידים בני גילם בתקופת עליית הנאצים לשלטון. הבחירה בסיפור זה היא על מנת לגייס את תשומת לבם המרבית של כל התלמידים, ובאמצעותו להמחיש באופן ברור וחד משמעי את משמעות הגזענות.

הנושא רגיש ומורכב, ויש חשיבות רבה בעבודה חינוכית השמה לה למטרה לצייד את התלמידים בכלים להעלאת המודעות, לשינוי עמדות ולמניעת גזענות. כמו כן, חשוב שהתלמידים יבינו את המושגים ויבחינו בין גזענות והפליה לתופעות אחרות. ייתכן שהשיעור הוא מרתיע, אולם אין להמעיט בחשיבותו, שכן דרך ההתמודדות עם מקרה המתרחש במקום ובזמן אחר ניתן להגיע לרבדים העמוקים של התופעה.

מטרות

- א. הבנה והגדרה של המושגים: גזענות, אחריות מוסרית, הפליה (הפליה מתרחשת בין יחידים, אפליה היא בין קבוצות).
- ב. פיתוח יכולת אישית לזהות דרכי פעולה לא הוגנות, מפלות וגזעניות כלפי האחר.
- ג. חיזוק יכולת התלמידים לזהות ולהגיב למעשה של גזענות.

הנחיות למורים

א. קראו יחד עם התלמידים את הסיפור של אנה. הסבירו שזה מקרה אמיתי אשר התרחש בגרמניה בשנת 1938.

ב. אספו את תגובות התלמידים לסיפור - ראו סעיף ח. אפשרי שהשאלות ינתנו כשיעורי בית.

ג. רשמו על הלוח את המילה 'גזענות' והגדירו אותה:

"עמדה והתנהגות המפלה בין בני אדם על רקע צבעם או על רקע השתייכותם האתנית, הלאומית או הדתית."

יש להדגיש את תוצאות הגזענות כשהעמדה משולבת עם עמדת סמכות, כדוגמת המורה בסיפור.

ד. כעת ניתן גם להגדיר את המילה 'הפליה':

"העדפה בין אנשים מתוך סיבות שאינן קשורות ישירות לעניין."

בקשו מהתלמידים לתת דוגמאות של הפליה שהם מכירים. חשוב לאפשר לתלמידים לשתף בחוויות שלהם ובדעות שלהם ובו זמנית לשמור על אופי הדין. חשוב לסכם עבורם את המושגים המרכזיים ולהגדיר אותם באופן ברור ומוכן לכולם.

ה. שאלו את התלמידים על התנהגות התלמידים בכיתה של אנה לנוכח המקרה. האם הייתם מצפים מהם להתנהג אחרת?

ו. כתבו על הלוח את המושג 'אחריות מוסרית' והגדירו אותו:

"התחייבות לשמור על רמת מוסר, ערבות הדדית, אחריות הרוב לשמור ולהגן על החלש בחברה."

ז. הסבירו לתלמידים שזמן קצר אחרי המקרה הזה הוריה של אנה החליטו לשלוח את ילדיהם ב"קינדרטרנספורט" - משלחות הילדים - לאנגליה (ראו בהערות). דרך משלחות אלה, שכללו ילדים בלבד, ללא הוריהם, ניצלו כ-10,000 ילדים יהודים. רובם, כולל אנה, לא ראו שוב את הוריהם, שנספו בשואה.

ח. כעת קיימו דיון עם התלמידים סביב הסיפור בעזרת השאלות הבאות:

- למה אנה חשבה שהציון שקיבלה איננו צודק?
- מה ראתה אנה על דש חולצתו של המורה? מה משמעות הדבר?
- למה המורה אמר לאנה שיהודים לא מצטיינים?
- בניגוד לציפיות אנה אביה לא יצא להילחם למענה, אלא הודיע לה שלא תחזור לבית הספר הזה. מדוע?
- איך אתם מפרשים את התנהגותם של התלמידים האחרים בכיתה, שאנה חשבה שהם חבריה?
- איך אתם חושבים שהייתם מתנהגים בסיטואציה דומה, אם מורה היה מפלה לרעה תלמיד או תלמידה בכיתה שלכם? נמקו את תשובתכם.

הערות למורים:

א. הסיפור "רסיסים", המתרחש בתקופת השואה, הוא דוגמה קיצונית מאוד לגזענות ולהשלכותיה. אף על פי שהסיפור קיצוני ולא נוגע לתלמידים כלל, אפשר דרכו להמחיש את הסכנות החמורות הטמונות בתופעה. חשוב לקיים דיון רחב יותר סביב המושג גזענות כדי שהתלמידים יוכלו להבין שיש ביטויים, גם אם פחות קיצוניים, שהם רלוונטיים לחיי היום יום כאן ועכשיו, ועלינו להתמודד אתם ולא להתכחש אליהם.

ב. הספר "רסיסים" מבוסס על סיפורה האמיתי של אימא של הסופרת, הסופרת והמשוררת קרן גרשון ז"ל, שהגיעה לאנגליה באמצעות הקינדרטרנספורט: משלחות הילדים מגרמניה לאנגליה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. לפני פרוץ המלחמה, במאמץ אחרון נואש, ניסו אלפי הורים בגרמניה, צ'כיה ואוסטריה לשלוח את ילדיהם לחוף מבטחים. מכל מדינות העולם, רק אנגליה פתחה את שעריה, ובכך הצילה כמעט 10,000 ילדים, רובם יהודים. הרבה ילדים שובצו בבתים לא-יהודיים מחוסר מקום ומחסור באפטרופוסים יהודים, וכתוצאה מכך ילדים עברו משברי זהות קשים או אף המירו את דתם לנצרות. רוב הילדים, כמו קרן גרשון, לא ראו שוב את הוריהם, שנהרגו בשואה.

ג. הספר "רסיסים" מומלץ לקריאה.

מתוך הספר "רסיסים" / מאת נעמי שמואל (עמודים 23 - 24. הוצאת יד ושם)

בפעם הראשונה שקיבלתי ציון 'נכשל' בכיתה שתמיד הצטיינתי בה חשבתי שהמורה טעה.

"לא יכול להיות שזה שלי," ניגשתי אליו עם הדף מושט לעברו.

המורה הביט בי בפנים רציניות, צמצם את עיניו, דחף בידו את הדף לכיווני כאילו מרחיק ממנו זבוב טורדני ופסק: "את יהודייה, וזה שלך." עמדתי רגע, מנסה לעכל את המשפט שיצא מפיו, את ההיגיון בדבריו,

ודמעות עלו בעיני, רגליי סירבו בכל תוקף להחזיר אותי למקומי.

"למה את עוד עומדת פה?" כעס המורה, והכיתה השתתקה בבת אחת, כולם היו מרוכזים בי. בהרף עין

הבחנתי בסמל צלב הקרס הקטן שהופיע רק היום על דש חולצתו.

"לא מגיע לי ציון כזה," לחשתי בקול רפה, ראשי מושפל, מבטי מרוכז בנעליי הישנות.

"יהודים לא מצטיינים," אמר המורה בפשטות, חורץ את גורלי.

צחקוק לגלגני עבר בכיתה.

הדמעות זלגו מעצמן, רגליי הובילו אותי רק בכיוון אחד, החוצה, בריצה, ולא הפסקתי לרוץ עד שהגעתי

הביתה. שם התייפחתי בזרועות אבי, זועמת על אי-הצדק שנעשה לי, מצפה ממנו, הכל יכול, לתקן את העוול. אבל לתדהמתי התיישב אבי בכבודות בכורסתו הגבוהה, משך אותי על ברכיו, ניגב באצבע מחוספסת

את דמעותיי, ופסק: "את לא חוזרת לשם יותר."

"מה! אני לא אלמד?" נפער פי לרווחה. תמיד הדגיש אבא כמה חשוב ללמוד. "לא שם חמודתי, את לא

תלמדי שם." אמר אבא בשקט.

"אבל כל החברות שלי שם!" התייפחתי בתמימות.

"מי מהחברות האלה נעמדה לצידך כשהמורה העליב אותך?" שאל אבא.

השתתקתי. שמעתי שוב באוזניי את הד צחוקן. האמת הצורבת החלה לחלחל אט-אט בתודעתי.

אין לי שם חברות.

נזכרתי איך החברה הכי קרובה שלי באה אליי בהפסקה ואמרה בקול לגלגני: "מעכשיו אני משחקת רק עם

בנות גרמניות", והתגובה המידית שלי הייתה שמחה, שהרי גם אני גרמניה!

"איפה אני אלמד אבא?" לחשתי, ועם המילים באו הדמעות.

אבא חיבק אותי, נדמה לי כדי להסתיר את עיניו הלחות, בלע רוק ולחש, "נחפש לך בית ספר אחר."

שיעור 2 – "ילדת הקשת בענן": דעות קדומות וסטריאוטיפים

רציונל

הנטייה הטבעית שלנו לקטלג מידע במוח גורמת לנו ליצור תדמית אחידה, המייחסת את אותן התכונות לכל האנשים מקבוצה מסוימת, לעתים קרובות ללא מידע עובדתי. מכאן נובעות הדעות הקדומות וצומחים הסטריאוטיפים, שפוגעים בבני אדם מפני שהם שוללים התייחסות על בסיס מידע אקטואלי אמיתי ויכולים גם להוביל לאפליה על רקע השתייכות קבוצתית.

מודעות לדעות קדומות ולסטריאוטיפים חשובה על מנת לנטרל את השפעתם ולתת יחס הוגן לזולת. התלמידים, בהיותם צעירים, עדיין לומדים את המציאות החברתית, וביכולתם להימנע מחשיבה סטריאוטיפית ומדעות קדומות. על כן שיעור זה חשוב כחלק מהחינוך לערכים ופיתוח יכולת החשיבה העצמאית של התלמידים.

מטרות

העלאת המודעות לקיום של דעות קדומות וסטריאוטיפים, ומניעתם.

הנחיות למורים

א. קראו יחד עם התלמידים את הסיפור של אימא של מסקרם, ילדה ממוצא אתיופי. ודאו שכולם הבינו את הסיטואציה: בקטע אימא של מסקרם היא יוזמת הפרויקט, מומחית בחינוך, מוגדרת בטעות על ידי מנהל מחלקת החינוך כמתורגמנית. מקור הטעות בדעה הקדומה של המנהל, שלא עלה בדעתו שאישה אתיופית יכולה להיות מומחית ויוזמת התכנית. אפשר לפרש את האירוע כטעות תמימה של המנהל, אולם האימא פירשה זאת כעלבון ובחרה להתמודד בכך שהציגה את עצמה לקהל.

ב. שאלו את התלמידים לתגובותיהם בכמה נושאים, אפשרי כשיעורי בית. בקשו שינמקו את תשובותיהם.

• בחירת האימא להיעלב, מתוך כך שפירשה את דברי המנהל כדעות קדומות.

• בחירת האימא להתמודד (היא יכלה גם לקום ולצאת מהאולם בכעס, לדוגמה).

• התנהגותו של המנהל, שלא פנה לאימא לשאול מי היא ומה תפקידה אלא ישר הניח, בהיותה אישה אתיופית, שהיא מתורגמנית.

• קביעת האימא בסיפור שתמיד ישאלו את מסקרם, אשר נולדה בארץ, מתי היא עלתה. האם יש תלמידים שמזדהים עם קביעה זו?

בנושא האחרון יש מקום לאמירה ברורה לתלמידים: יש בידיהם בחירה להגיב עניינית לעצם השאלה, שבאה לעתים קרובות מתוך סקרנות ולא במטרה לפגוע או להעליב. יש להבדיל בין אמירה שנאמרת בתמימות, מתוך הבחנה בשוני, בצבע עור שונה, לבין אמירה שנאמרת בכוונה לפגוע, מתוך תפיסה סטריאוטיפית.

ג. כעת הגדירו על הלוח את המושגים:

• **סטריאוטיפים:** לייחס מאפיינים זהים לכל אדם מבני קבוצה, מבלי להתחשב בשוני הקיים בין אדם לאדם באותה קבוצה⁴; תכונה מסוימת המיוחסת לקבוצה שלמה בעלת מכנה משותף.

• **דעות קדומות:** יחס או עמדה כלפי מישהו מתוך עמדה סטריאוטיפית, שאינה מבוססת על עובדות.

ד. לפעמים דעות קדומות יכולות להיות חיוביות, שאלו את התלמידים אם יש להם דוגמאות. אם הם לא מוצאים תנו אתם דוגמאות: "האתיופים הם נחמדים ושקטים". "הרוסים הם משכילים". דעות קדומות, אף אם חיוביות, פוגעות באנשים מכיוון שהן שוללות מהם התייחסות כנה ואישית.

ה. בקשו מהתלמידים לחשוב על עוד דעות קדומות וסטריאוטיפים שהם מכירים ורשמו אותם על הלוח. הנה כמה דוגמאות של סטריאוטיפים שליליים: "פרסים קמצנים", "בנות לא יודעות לשחק כדורגל", וכדומה.

ו. הסבירו איך אנחנו נלחמים בדעות קדומות - על ידי מודעות עצמית וחברתית, על ידי התייחסות כנה ועניינית לאנשים שונים מאתנו.

⁴אליוט ארונסון "היצור החברתי" ספריית הפועלים 1980

מתוך הספר "ילדת הקשת בענן" / מאת נעמי שמואל (עמוד 78 - 79 . בהוצאת הקיבוץ המאוחד)

"לכנס הוזמנו כל מנהלי בתי ספר של אזור המרכז, כדי שאוכל להציג בפניהם את הפרויקט. נכנסתי לאולם והתיישבתי ליד שולחן הנואמים. ואז פנה אלי ראש מחלקת החינוך של עיריית תל אביב, שעד אז היה לי אתו קשר רק דרך הטלפון, ואמר לקהל בקול רם: 'זאת המתורגמנית שתעזור לנו בקרב משפחות העולים. מיד תגיע המומחית לחינוך ילדים עולים שיזמה את הפרויקט ותציג אותו בפנינו.' מה אגיד לך מסקרם, לרגע התבלבלתי, לא ידעתי איך להגיב. הרגשתי מבוכה וכעס, ומולי ים של פנים לא מוכרות וכולם לבנים..."

אימא עצרה, לגמה מים והמשיכה, "ואז קמתי ואמרתי: 'המומחית שיזמה את הפרויקט עומדת כאן, מולכם. לא ידעתי שהזמנת גם מתורגמנית, אבל כנראה שהיא עדיין לא הגיעה.' אמרתי את דברי בביטחון ובקול רם, ישר לתוך המיקרופון. באולם השתרר שקט, וראש מחלקת החינוך כמעט בלע את לשונו מבושה. אבל זה היה כדאי, כי אחרי הפתיחה הזאת הם הקשיבו לכל מילה שלי..."

"את מבינה מסקרם, ההתייחסות הראשונית אלינו תמיד תהיה תלויה בצבע העור שלנו. תמיד ישאלו אותך מתי עלית לארץ, למרות שנולדת פה. זה דבר שצריך להתרגל אליו. אי אפשר לברוח מהתגובות והאסוציאציות שהצבע שלנו מעורר באנשים."

"מה זה אסוציאציות?"

"דברים שקופצים לראש בהקשר מסוים. למשל אם אגיד לך 'שוקולד' זה יעורר בך תחושה נעימה, נכון?"

"מתוקה", צחקתי.

איור - אבי כץ, מתוך הספר "ילדת הקשת בענן",
הוצאת הקיבוץ המאוחד.

שיעור 3 – "בנו של צייד האריות": הוגנות ונגישות

העמקה בנושאים : גזענות, דעות קדומות, סטריאוטיפים

שיעור כפול

רציונל

לפניכם סיפור אמיתי הממחיש את מלוא המשמעות של המושגים גזענות, דעות קדומות, סטריאוטיפים, אחריות מוסרית והוגנות. דרך הסיפור ביכולתכם להביא את התלמידים להבנה עמוקה של הנושא, תוך כדי מתן אפשרות להמחז את הסיפור או להכין תערוכה המסכמת את הנושא. מעורבות התלמידים בעשייה תחזק אותם ותנצור בלבם את המושגים ומשמעותם, ואת אחריותם כאזרחים פעילים למנוע מקרים דומים.

מטרות

- א. הכרת המושגים והבנתם ברמה עמוקה.
- ב. מעורבות התלמידים בעשייה חינוכית למניעת דעות קדומות וסטריאוטיפים.
- ג. חיזוק הדימוי העצמי של התלמידים שישתתפו בפעילות.

הנחיות למורים

- א. קראו בכיתה את הקטע מתוך "בנו של צייד האריות", והדגישו בפני התלמידים שמדובר במקרה אמיתי.
- ב. בקשו מהתלמידים לזהות את בעלי העמדה הסטריאוטיפית, את בעלי הדעות הקדומות ואת הגזען בסיפור. שימו לב: ההבחנות הן חשובות - אהוד שקיבל את אהרון לעבודה היה אדם ללא דעות קדומות, הוא סמך על אהרון מלכתחילה והאמין ביכולותיו. שאר העובדים התייחסו אליו תחילה בחשדנות, הייתה להם תפיסה סטריאוטיפית, הם לא חשבו שעולה חדש מאתיופיה יכול ללמוד לעשות את העבודה שלהם. אבל כאשר העובדים נוכחו להכיר את אהרון כעובד חרוץ שלמד מהר את המקצוע הם כיבדו אותו ושינו את דעתם כלפיו. לעומתם יעקב לא רצה כלל להתקרב אל אהרון, התייחס אליו בעוינות מלכתחילה ולא שינה את דעתו הגזענית גם לנוכח עבודתו הקשה של אהרון.
- ג. חשוב להדגיש בפני התלמידים את השפעת הכוח והמעמד על היכולת של עמדה גזענית לפגוע באחרים. כאשר יעקב היה עובד פשוט לצד אהרון הוא לא יכול היה לפגוע בו ממש, אבל כאשר יעקב היה למנהל העבודה שלו היה לו כוח מעשי לפגוע באהרון.
- ד. השאלה האחרונה לדיון היא התגובה של אהרון למקרה. עם כל הכעס והכאב, האם תגובה אלימה הייתה משרתת אותו? אילו באמת היה מצליח להרביץ ליעקב כפי שרצה הוא היה נשאר שוב ללא עבודה, ללא פרנסה למשפחתו. כאן אהוד לקח על עצמו תפקיד של אחריות מוסרית: הוא התנצל בפני אהרון על התנהגותו של יעקב והבהיר לו את עמדתו, ובאותה עת שמר על אהרון שלא יפגע ביעקב ולא יאבד את העבודה שלו.

הפעלה כיתתית סביב הסיפור

יש שתי אפשרויות:

- א. להעלות את הסיפור כהצגה בפני השכבה או בית הספר, ודרכה להציג את הביטוי של שלושת המושגים: גזענות, סטריאוטיפים ודעות קדומות.
- ב. להכין תערוכה שתספר את הסיפור בציורים ותציג את שלושת המושגים בסיסמאות ובסמלים.

סיכום

להלן כמה משפטי סיכום לנושא:

- עמדה גזענית, דעות קדומות וסטריאוטיפים פוגעים בבני אדם.
- השילוב של כוח, פוליטי או כלכלי, יחד עם עמדה גזענית הוא מסוכן.
- גישה גזענית ומפלה מונעת מקבוצות מסוימות נגישות למשאבים, להישגים ולהתקדמות חברתית, ובסופו של דבר פוגעת בחברה כולה.
- שתיקה וחוסר תגובה למילים גזעניות ולמעשי הפליה מתפרשות כהסכמה.
- חברה הוגנת דוגלת בערכים של אחריות מוסרית ופועלת למנוע הפליה וגזענות.

מתוך הספר "בנו של צייד האריות" / מאת נעמי שמואל (עמוד 66 - 70. בהוצאת הקיבוץ המאוחד)

השנים הראשונות במאפייה היו טובות מבחינתי, ואחרי הייאוש והתסכול של האבטלה צמחה בי תקווה חדשה. אולי סוף סוף אסתדר ואצליח לפרנס משפחה, ובעתיד - מי יודע? אולי החלום על בית, מכונית ולימודים גבוהים לילדים הוא לא חלום רחוק כל כך...

אהוד, שקיבל אותי לעבודה בלילה הראשון, התגלה כבחור זהב. הוא דאג לי מכל הבחינות. שאל איך אני מרגיש, והזכיר שאם אצטרך משהו שלא אהסס להגיד לו. שאר העובדים התבוננו בי תחילה בחשדנות. שמעתי איך התלחשו ביניהם. הם לא האמינו שאני מסוגל לעבוד כמוהם.

כשנאלצו להסביר לי את העבודה דיברו אלי בטון של חוסר אמון, בטוחים שאני לא מסוגל לקלוט. ואני בשקט ובשלווה ביצעתי את מה שהטילו עלי, לא התלוננתי על העבודות הקשות ליד התנורים, ולא התלוננתי כשביקשו ממני לנקות, או להזיז ארגזים. עשיתי הכול במהירות וברצון, כל הזמן התפללתי שלא יפטרו אותי. שיאפשרו לי להמשיך ולעבוד בכל עבודה שתידרש במאפייה. בזכות אהוד התחלתי להביא מוצרים מהמאפייה הביתה, הוא היה אורז לי קופסאות מלאות בכל טוב ומפציר בי: "קח את זה לילדים שלך, זה בסדר, כולם לוקחים".

ובמשך הזמן השתנה היחס של העובדים אלי. הם הראו לי איך מפעילים את התנורים, והצטרפו אלי כשניקיתי בסוף המשמרת את המכלים. אחר כך התחילו להזמין אותי להצטרף אליהם בהפסקות הקפה והכינו לי לשתות. רק אחד מהם, בחור שמן ושתקן, מבוגר מעט מהאחרים, נמנע מכל קשר אתי, התרחק כשבאתי לשבת אתם, וסירב לעבוד אתי ליד התנורים.

”מה יש לז?” שאלתי פעם את אהוד.

אהוד משך בכתפיו, ”עזוב אותו, זה יעקב, אל תתעסק אתו.”

אבל יעקב החליט דווקא להתעסק אתי.

כשאהוד קיבל קידום ועבר לעבוד בחלק אחר של המאפייה, הפך יעקב למנהל העבודה שלנו. כשנודע הדבר לאהוד ניסה להרגיע אותי, ”אין מה לעשות, הוא ותיק ומגיע לו קידום, אבל אל תדאג, יהיה בסדר.”

אבל אני לא הייתי שקט. ובאמת כך התחילה תקופה קשה עבורי. כל תקלה באחד התנורים, או כל מגש עוגיות שנפגם באפייה, מיד היה יעקב ממחר לקרוא לי וחוקר אותי כאילו אני גרמתי לתקלה. פרצופו הזועף המתין לי מאחורי כל פינה, והוא ארב לי בתקווה לתפוס אותי בקלקלתי. הפסקתי לקחת דברי מאפה הביתה, כדי שלא ייטפל אלי, למרות שהוא עצמו לקח פי שלושה מהאחרים, והיה מעמיס על מכוניתו, בסוף כל משמרת, קופסאות שלמות וחתומות.

היו עוד אירועים שפגעו בי. למשל בפינת הקפה היה קיר עליו תלו העובדים תמונות מתוך עיתונים וחברות, בעיקר בחורות ומכוניות יפות. יום אחד הביא לי אהוד תמונה של שורת תינוקות בגווני עור שונים יושבים על שטיח פרווה. מבלי לחשוב הרבה תליתי את התמונה ליד המודלים של המכוניות. בהפסקה הבאה ראיתי לתדהמתי שמישהו טרח לגזור את התינוקות החומים והשחורים מהתמונה והשאיר רק את הלבנים.

”ככה יותר יפה,” שמעתי קול מלגלג מאחורי. כשהסתובבתי ראיתי את יעקב מחייך חיוך מרושע, ועיניו הקטנות נבלעו בתוך כריות השומן של לחייו.

”אתה חולה בראש,” אמרתי לו.

”אל תשים לב אליו,” ניסה אהוד להרגיע אותי, והושיט לי כוס קפה.

הבטתי בפיסות הקיר האפור שנראו מבעד לחורים היכן שהיו התינוקות החומים והשחורים, וכעס אדיר ובלתי נשלט הציף אותי, דומה לגל חום שבוקע מתנורי האפייה הגדולים. הנחתי את הקפה על השולחן ואחזתי בחולצתו של יעקב. רציתי להשליך אותו על הרצפה, למעוך את פרצופו לתוך שאריות הקמח והבצק, לדרוך עליו ברגלי, כפי שדרך הוא על רגשותי מאז שנכנסתי לעבוד במאפייה. אהוד מיהר להפריד בינינו.

"אהרון ידידי, הוא לא שווה את הכעס שלך," אמר לי בשקט, ומשך את ידי מחולצתו של יעקב.
"הוא תקף אותי, כולכם עדים, הוא תקף אותי!" התלהב יעקב, וקיפץ מרגל לרגל, כאילו השיג סוף סוף את
מבוקשו.

אהוד הביט בו בבוז. "שתוק, זה הגיע לך," פלט בשקט, "עכשיו תחזרו לעבודה."
משהתפזרו העובדים קרא לי אהוד ואמר כמתנצל: "אהרון, אל תיקח ללב." עיניו הביעו אי נוחות, כאילו הוא
אשם בהתנהגותו של יעקב.

איור - אבי כץ, מתוך הספר "בנו של צייד האריות"
הוצאת הקיבוץ המאוחד.

פרק ד': העצמה והשתלבות

מבנה הפרק

פעילות	זמן/ משך	נושא	מתודה	עזרים
שיעור 1	שיעור רגיל	אָבְבָה בְּקִילָה האצן האגדי - חלומות ושאיפות	הקראת הסיפור "אָבְבָה בְּקִילָה" דיון בסוגיות העולות מהסיפור	צילום הסיפור לכל התלמידים
שיעור 2	שיעור רגיל	חגית יאסו, הכוכבת הגדולה משדרות - סיפור הצלחה	הקראת הסיפור "חגית הכוכבת הגדולה משדרות" ודיון	חומרי יצירה להכנת דיוקן עצמי או הכנת תעודה זהות (A4 , A3 או בריסטול, צבעים, קטעי עיתונות, פלסטלינה וכו')

הקדמה לפרק

פרק זה מביא את סיפורן של שתי דמויות, שהגיעו להישגים בזכות שאיפה, חלום והתמדה. הסיפורים נותנים השראה לילדים עולים לחלום ולשאוף למרות כל הקשיים. הבאת סיפורי הצלחה מתוך קבוצות השייכות של התלמידים העולים נועדה לעזור להם להתמודד עם רגשות שליליים ועם הרגשת ההתנתקות על רקע מעבר תרבותי.

שיעור 1 – אָבְבָה בְּקִלָּה האצן האגדי: חלומות ושיאיות

רציונל

שיעור זה עוסק בסיפורו של הספורטאי האגדי אָבְבָה בְּקִלָּה, אצן מפורסם וידוע שכל ילד באתיופיה מכיר. בְּקִלָּה משמש השראה לדור שלם של צעירים שהגיעו להישגים גדולים במשחקים האולימפיים. סיפור הנחישות של בְּקִלָּה הוא סיפור שהתלמידים יכולים להזדהות אתו, להרגיש בו גאווה וכבוד. דרך סיפורו האישי אפשר לעבוד עם התלמידים על חלומות, שאיפות, תכונות, מעלות וכישורים הטמונים בכל אחד ואחת מהם ובכך להעלות את הדימוי העצמי והקהילתי שלהם. גם התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה יכולים ללמוד מסיפורו על התוצאות של נחישות והתמדה, ללמוד מה נדרש כדי להפוך חלום למציאות, וכן יזכו להכיר ספורטאי מצטיין אתיופי.

מטרות השיעור

- א. הבאת סיפור כהשראה להעלאת הדימוי העצמי והקבוצתי של בני העדה האתיופית.
- ב. לעודד את הילדים לדבר על החלומות שלהם, ולהגדיר מהן התכונות שיעזרו להם להגשים אותם.

הנחיות למורים

א. כדי לעורר עניין בכיתה שאלו את התלמידים אם הם אוהבים ספורט ורואים משחקים אולימפיים. שאלו מי לדעתם האצנים הטובים בעולם בריצות למרחקים ארוכים.

ב. הקריאו את הסיפור של האצן האגדי אָבְבָה בְּקִלָּה.

ג. קיימו דיון קצר על שאיפות וחלומות בחיים. היעזרו בשאלות הבאות:

- מה היו הצלחותיו של אָבְבָה בְּקִלָּה?
- מה היו תכונותיו החזקות של אָבְבָה בְּקִלָּה, שעזרו לו להגיע להישגים גדולים בארצו ובעולם?
- תנו דוגמאות לסיפורי הצלחה נוספים.

ד. ראו פעילות כיתתית אחרי שני השיעורים של הפרק.

אַבְבָּה בְּקִילָה האצן האגדי / מאת מנברו שמעון

האצן האתיופי האגדי אבבה בקילה

אַבְבָּה בְּקִילָה הוא אחד מהרצים המפורסמים ביותר בכל הזמנים. בנוסף לכישרונו המיוחד בריצות למרחקים הארוכים הייתה לו אישיות מרשימה ומיוחדת. הייתה לו סבלנות גדולה והוא לא ויתר לעצמו גם כשהיו לו רגעים קשים. הוא ידע שכישרון לבדו אינו מספיק כדי להגשים את החלום ושעליו להתמיד ולהשקיע מאמצים כדי להצליח.

אבבה בקילה נולד בשנת 1932 בכפר ג'טו שבאתיופיה. בילדותו היה רועה צאן ובתור ילד נהג לרוץ כל יום מרחקים ארוכים כדי להגיע לבית הספר.

בצעירותו התגייס למשמר הקיסר של הַיִּלָּה סְלֶאֶסֶי, לאחר שעשה את דרכו ברגל לעיר הבירה אַדִּיס אַבְבָּה, מרחק של כ-130 קילומטרים. כשהוא היה בן 24 השתתף לראשונה באליפות אתיופיה לאתלטיקה, שם הפתיע כשסיים במקום הראשון את ריצת המרתון. תוצאה זו זיכתה אותו בכרטיס לאולימפיאדת רומא באיטליה.

בשנת 1960 השתתף אבבה בקילה במשחקים האולימפיים ברומא. הישגיו המרשימים הפכו אותו לספורטאי אגדי בכל העולם. לא רק שניצח את התחרות, הוא גם קבע שיא עולם והיה הרץ האפריקאי הראשון שזכה במדליה אולימפית.

את המרתון ברומא רץ בְּקִילָה כשהוא יחף. אף אחת מהנעליים שהוצעו לו לא הייתה נוחה והוא החליט מספר שעות לפני הזינוק לרוץ בלעדיהן. הוא לא התרגש מאנשים שצחקו ממעשיו. כאשר אנשים שאלו אותו מדוע הוא רץ יחף, השיב שהעיקר הוא הנחישות.

בשובו הביתה חיכתה לו קבלת פנים השמורה לגיבורים לאומיים, הן מצד הקיסר והן מצד ההמונים. ארבע שנים לאחר מכן, בְּקִילָה התכונן להשתתף במשחקים אולימפיים נוספים בטוקיו שביפן. כמה שבועות לפני כן תקפה אותו דלקת במעיים, רופאים ניתחו אותו וכשעזב לטוקיו עדיין היה בתהליך החלמה, פחות משישה שבועות לאחר הניתוח. למרות המלצות הרופאים שעליו לנוח, בְּקִילָה התעקש להשתתף בתחרות. כנגד כל הסיכויים ולהפתעת כל הצופים ניצח את המרתון תוך קביעת שיא עולם חדש. זאת הייתה הפעם הראשונה בה המרתון נוצח בשתי אולימפיאדות ברצף על ידי אותו אדם.

אַבְבָּה בְּקִילָה נפטר בשנת 1973 בגיל 41, לאחר שעבר תאונת דרכים קשה בעקבותיה סבל שנים ארוכות. יום אבל לאומי הוכרז באתיופיה עם מותו והוא נקבר בהלוויה ממלכתית בנוכחות הקיסר וקהל גדול. על שמו נקרא האצטדיון הלאומי באַדִּיס אַבְבָּה.

סיפורו הנפלא של בְּקִילָה משמש עד היום סיפור של עידוד והשראה לספורטאים מצטיינים באתיופיה ובעולם, ביניהם הַיִּלָּה גְּבְּרָה סְלֶאֶסֶי, אצן אתיופי שהלך בדרכו ושבר שיאים רבים בתחרויות יוקרתיות.

שיעור 2 – חגית יאסו, הכוכבת הגדולה משדרות: סיפור הצלחה

רציונל

סיפורה של חגית יאסו הוא דוגמה לסיפורי הצלחה של דמויות מקרב יהודי אתיופיה, אשר הגיעו להישגים אישיים ואשר השתלבותם בחברה הישראלית זוכה להערכה. סיפורה של הזמרת יכול להוות מקור לחיקוי ולהשראה לילדים ולנערים בכלל, וליוצאי אתיופיה בפרט.

מטרות

- א. לנטוע בקרב התלמידים אמונה בעצמם וביכולתם לעצב את גורלם במו ידיהם.
- ב. העלאת הדימוי העצמי והקהילתי על ידי סיפורי הצלחה מקבוצת ההשתייכות.

הנחיות למורים

א. הקריאו את הסיפור של חגית יאסו.

ב. קיימו דיון על הסיפור ועל סיפורי הצלחה נוספים. שאלות לדיון:

• כיצד אתם מגדירים את חגית?

• מה ניתן ללמוד מהמקרה של חגית?

הערה לדיון - חגית היא לא רק אתיופית, אלא דוגמה טובה לזהות מורכבת. היא אישה, זמרת, גרה בפריפריה, מייצגת את שדרות, וכדומה.

ג. בקשו לשמוע מהתלמידים סיפורי הצלחה אישיים שלהם (גם הצלחות קטנות).

ד. ראו פעילות כיתתית אחרי שני השיעורים של הפרק.

חגית יאסו, הכוכבת הגדולה משדרות / מאת מנברו שמעון

הזמרת חגית יאסו, זוכת "כוכב נולד"
התמונה מוצגת באישורה

חגית יאסו היא הזוכה בגמר העונה התשיעית של תכנית הטלוויזיה "כוכב נולד", שנערכה בשנת 2011.

חגית נולדה בארץ להורים שעלו לישראל מאתיופיה דרך סודן, ולה ארבעה אחים. היא גדלה בעיר שדרות, מגיל צעיר אהבה לשיר ואף הייתה חברה בלהקת "צעירי שדרות" בניהולו של נעם שלמה.

חגית השתתפה באירוע מכובד של מגבית קנדה בו השתתף ראש הממשלה דאז אהוד אולמרט, שם שרה את השיר "דרך ארוכה" של גלי עטרי.

חגית מספרת שלאודישן של "כוכב נולד" הגיעה במקרה, ובכלל לא תכננה זאת. היא שרה שם את השיר "עומד בשער" של עמיר בניון.

במהלך התכנית חגית שרה בכמה שפות, בהן מרוקאית, אנגלית ואמהרית. על ביצועים אלה ואחרים זכתה פעמים רבות ב"ביצוע המצטיין" בתכנית. היא הגיעה לגמר שהתקיים בחיפה יחד עם שני מתחרים חזקים. השיר הראשון ששרה בגמר היה "מישהו תמיד הולך אתי" של עפרה חזה, וזכתה במקום הראשון עם כ-60% מקולות הקהל. בהמשך שרה את השיר "מדברים בשקט" של עידן רייכל. עם זכייתה בתכנית קיבלה חגית את הפרס של התחרות, שהוא מלגת מחייה בסך מאתיים וארבעים אלף ש"ח וכן הפקת אלבום בכורה ע"י הזמר עברי לידר.

מיד לאחר זכייתה אמרה חגית יאסו: "תודה לקדוש ברוך הוא שבעזרתו הגעתי עד לכאן. תודה למשפחתי ולעיר שלי שהלכה אתי".

חגית היא ישראלית בת לעולים מאתיופיה שהפכה לסיפור של הצלחה, והיא פרצה דרך עבור אחרים ואחרות שעדיין קשה להם להעז.

פעילות כיתתית/ביתית בעקבות שני הסיפורים

פעילות 1: הכנת דיוקן עצמי

הכינו דיוקן אישי מחומרי יצירה שונים. הדיוקן העצמי צריך לבטא לפחות כישרון בולט אחד או תכונה חזקה אחת שלכם.

פעילות 2: הכנת תעודת זהות אישית

הנחיות:

- אתם עומדים להכין את תעודת הזהות שלכם, ראו דוגמה בהמשך.
- בחלק העליון ציירו את התמונה שלכם ומלאו את הפרטים האישיים. בהמשך יש שני טורים. טור שבו אתם רושמים את החלומות והשאיפות שלכם והטור השני שבו תכתבו את המעלות, התכונות והכישורים שיעזרו לכם להגשים את החלומות.
- השתמשו במילים ובציורים כדי לבטא את עצמכם, ובסיום עצבו וקשטו יפה את התעודה.
- אין דרך נכונה או לא נכונה לעצב את התעודה. הכלל היחידי הוא שעל התעודה להראות את מה שאתם חושבים וחולמים.

הערה למורים

אדם צומח מתוך ההצלחות שלו. ילדים רבים שלא חוו הצלחה אינם מאמינים בעצמם, אינם מסוגלים לחשוב שהם יכולים להצליח, וחלק מהמטרה של התרגיל הוא לשקף להם הצלחות, ולו גם הקטנות ביותר, למצוא קצה של חוט שדרכו ניתן להעצים אותם. במהלך עבודת התלמידים יש להתייחס למצבים שילדים מסוימים לא מצליחים לחשוב על חלומות או על תכונות טובות. חשוב לכוון אותם, לעזור להם ולא לאפשר להם לוותר.

תעודת זהות

תמונה

שם:

תאריך לידה:

מקום לידה:

תכונות חזקות, מעלות וכישורים

חלומות/שאיפות

פרק ה': אזרחות משותפת פעילה (משימות קבוצתיות)

מבנה הפרק

שיעור	זמן/ משך	נושא	מתודה
שיעור 1	שיעור + עבודת בית	ערכת תרבות כיתתית	איסוף מיצגי תרבות
שיעור 2	שיעור + עבודת בית	עבודת חקר	איסוף סיפורי הצלחה
שיעור 3	שיעור + עבודת בית	בנק רעיונות כיתתי	איסוף רעיונות

הקדמה לפרק

פרק זה מציג רעיונות והצעות למשימות ולתרגילים קבוצתיים בכיתה ובבית הספר. המשימות המוצעות נועדו לעידוד פעילויות לקידום האזרחות המשותפת והרחבת מרחבי ההסכמה. במסגרתן התלמידים נדרשים להעמיק בערכי יסוד המקדמים הבנה הדדית ותפיסה הוגנת של החיים. אלה הן משימות המחפשות אחר המשותף, ולא נשארות בגדר המוכר לי בתרבות ובחוויה הייחודית שלי. באמצעותן התלמידים מתבקשים לקיים דיאלוג אחד עם השני, עם סביבתם כגון עם אנשי צוות בבית הספר, עם הוריהם ועם קהילתיהם.

מטרות

- א. מתן הזדמנות לתלמידים לפעילות משותפת להכרת זהותם האישית והקבוצתית, רבת הפנים והמשתנה.
- ב. היכרות והבנה מעמיקה בין כלל התלמידים, לשם קידום קבלת האחר וכיבוד השונה.
- ג. לתת תוקף מעשי למושג של אזרחות משותפת, לעורר בקרב התלמידים תחושת אחריות מוסרית לנעשה סביבם.

הנחיות למורים

לפניכם מספר רעיונות להפעלה קבוצתית של הכיתה. בהמשך לכלל הסוגיות שנידונו בפרקים הקודמים אתם מוזמנים לבחור מתוך הרעיונות המוצעים ולתרגל עם התלמידים הלכה למעשה. הבחירה תיעשה בהתאם למוכנות ולרמה הכללית של הכיתה ובהתאם לסדר היום של בית הספר. המשימות הן בגדר המלצה. אפשר לעודד את הילדים להציע רעיונות נוספים המקדמים היכרות מעמיקה וזיהוי המכנה המשותף.

משימה קבוצתית 1 – "ערכת תרבות כיתתית"

רציונל

במשימה זו התלמידים מתבקשים להכין ערכת תרבות כיתתית, המורכבת מפריטים שיאספו בעצמם מבתיהם או מכל מקום אחר המשמעותי עבורם. לכל הפריטים יתווספו הסברים ופרשנויות, והערכה תהיה מקושטת בסמלים מאחדים כגון צבע כחול לבן, מגן דוד, עיצוב של תעודת זהות וכו'. באמצעות המשימה התלמידים יבטאו את הרב-גונית ופסיפס של זהויות תרבותיות המרכיבות את החברה הישראלית. זוהי הזדמנות עבורם ללמוד באופן אקטיבי אחד מהשני ולהתרכז בתרומה האישית לכלל.

מטרות

- א. שיפור הדימוי העצמי על ידי הערכה מחודשת של חשיבות המורשת התרבותית.
- ב. מעבר התלמידים העולים מעמדה פסיבית לעמדה אקטיבית בכיתה.
- ג. ביטוי מוחשי לרבגונית התרבותית הקיימת בכיתה.
- ד. העצמת השותפות והאחדות הכיתתית.
- ה. ביטוי לדינמיות הזהויות הקיימות בכיתה, וחלקן בעיצוב החברה כולה.

הנחיות להכנת המשימה: ערכת תרבות כיתתית

1. כל אחד מהתלמידים יביא פריט או חפץ קטן שמסמל עבורו עניין תרבותי מהבית בו הוא חי. אם החפץ אותו רוצים להראות גדול מדי ניתן לצלם אותו ולצרף את התמונה לערכה. הפריטים יכולים להיות שונים ומגוונים, כגון תמונה של הורים או סבים, בגדים מסורתיים, צילום של אביזרי תרבות, תפריט של אוכל מסורתי, שיר, גלויה, ציור, סיפור, דיסק, מטבעות, עבודות יד מסורתיות, מדליות, ספר, חפצי אומנות וכו'.
2. הכיתה תחולק לקבוצות עבודה וכל אחת מהקבוצות תיקח חלק בארגון הערכה. חלק יעבדו על עיצוב הערכה ואחרים על סידור, מיון וקטלוג הפריטים התרבותיים. גודל הערכה יוחלט על ידי התלמידים. ניתן למשל לארגן קופסת קרטון מעוצבת ובתוכה החפצים, כלי זכוכית שקוף, קלסר גדול עם תיקיות, מזוודה ישנה וכו'.
3. כל פריט יסומן במספר קטלוגי ויפתח לו כרטיס (אלה נקראים כרטיסי מפתח לכל אחד מהפריטים שנאספו). על כל כרטיס יכתב שמו של מי שהביא את הפריט, מספר הפריט, תיאור הפריט והמשמעות התרבותית שלו.
4. באחת הכרטיסיות התלמידים יכתבו את המשותף ואת הדברים המאחדים את כל החפצים והפריטים שיש בתוך הערכה. אפשר שהתלמידים יכתבו גם על התהליך והחוויה המשותפת שעברו בהכנת הערכה. עם סיום ארגון הערכה ניתן להעבירה להנהלת בית הספר ואפשר לקיים אתה פעילויות הרחבה נוספות בתוך בית הספר בשיתוף עם התלמידים היוצרים.

הערות למורים

הסבירו היטב את מושג התרבות באופן הרחב ביותר, כך שכל אחד מהתלמידים יוכל להזדהות עם המשימה וימצא בקלות פריט תרבותי לערכה הכיתתית.

אם יש תלמידים שמתקשים לחשוב במושגים של תרבות עזרו להם באופן אינדיבידואלי ותנו להם דוגמאות פשוטות.

שימו לב לחלוקת הכיתה לקבוצות משימה קטנות ולחלוקת תפקידים בין כולם. חשוב שכל התלמידים ייקחו חלק במשימה.

עזרו לתלמידים בהשגת החומרים הדרושים להכנת הערכה. במידת הצורך היעזרו במורה לאומנות ובעלי תפקידים נוספים בבית הספר לטובת העניין.

תעדו את התהליך שהכיתה עוברת בכל שלבי הכנת הערכה. התיעוד יוכל גם להתווסף לערכה.

ודאו שהתלמידים ירגישו שמה שהם עושים הוא בעל ערך וחשוב. לשם כך שווקו את המשימה בבית הספר והקפידו על "נראות" של הפעילות.

משימה זו מוגדרת כמשימה כיתתית, אולם ע"י שיתוף הנהלת בית הספר והצוותים החינוכיים ניתן להפוך אותה למשימה שכבתית או בית-ספרית - הערכה תועבר מכיתה לכיתה, כך שהיא תהיה **ערכה ניידת** שהולכת וגדלה.

משימה קבוצתית 2 – עבודת חקר

רציונל

עולים חדשים רבים שעלו מארצות שונות מתמודדים עם חסמים שהחברה החדשה מציבה בפניהם ומצליחים להתגבר עליהם, לבנות לעצמם כאן חיים חדשים ולהשתלב בחברה. חשוב שהילדים יגדלו בתחושה של התמודדות והתגברות, ולא יפתחו תחושות קיפוח והפליה שאינן תורמות להשתלבותם. בהקשר של תלמידים יוצאי אתיופיה, סוגיה זו הולכת ומתחזקת בשל חוויית הקליטה המורכבת.

מסרים של אמון עצמי, אופטימיות, נחישות והתמדה גם במצבים שאינם הוגנים הם מסרים בעלי חשיבות שיסייעו לשמר את המוטיבציה של התלמידים ולמנוע הידרדרות אל השוליים מבחינה חברתית ולימודית.

עבודת חקר זו באה להפגיש את התלמידים עם סיפורי הצלחה מהסביבה הקרובה אליהם, ולתת להם מסר של התמודדות ועשייה כתחליף לשיח הקיפוח וההפליה. ראשית יש להגדיר יחד אתם מהי הצלחה עבור משפחה עולה: התגברות על קשיי הקליטה ובניית בית בארץ, פרנסת משפחה בכבוד, הצלחה בתחום הלימודים או ביוזמה כלכלית, בחיים האישיים או בכל תחום אחר. הרעיון הוא שכל תלמיד ותלמידה יכולים למצוא בסביבתם הקרובה גיבורים, אנשים שעלו ארצה ממקומות רחוקים, התגברו על כל הקשיים וחיים פה בכבוד. לא מדובר דווקא ביחיד סגולה בודדים שהגיעו להישגים הגבוהים ביותר, אלא באנשים מן השורה במשפחה, בשכונה ובסביבה הקרובה שלמרות הכול מתאמצים ועובדים קשה ביום יום, ושיכולים להוות דוגמה לאחרים.

מטרות

- א. חיזוק התלמידים לנוכח סיפורי הצלחה של עולים חדשים וותיקים מארצות שונות.
- ב. בניית אלטרנטיבה לשיח הקיפוח וההפליה, ושינוי לתפיסת מציאות אופטימית יותר.
- ג. העברת המסר שדרך עבודה קשה והתמדה אישית ניתן להצליח למרות הקשיים.
- ד. להפגיש את התלמידים עם הכוחות מתוך הקהילה, עם היכולות להתגבר על קשיים, עם הנחישות וההתמדה בדרך להצלחה.
- ה. ליצור שיח בין התלמידים לעולים שהצליחו. לחלק מהתלמידים אלה יהיו בני משפחתם, לאחרים אלה יהיו שכנים ומכרים רחוקים.

הנחיות להכנת המשימה: עבודת חקר

1. על המורים לכתוב על הלוח "הצלחה", ולבקש מהתלמידים להגדיר מה היא הצלחה. רשמו את תשובותיהם על הלוח והגדירו לבסוף את כוונתכם בהקשר עבודת החקר:

הצלחה היא להציב לעצמך מטרה ולהגיע אליה, אף על פי ולמרות כל הקשיים בדרך. הצלחה יכולה להיות לקנות בית, לפרנס משפחה בכבוד, ללדת ילדים ולגדל אותם בנחת, להתקבל ללימודים ולהתמיד עד קבלת התואר או התעודה, להתקבל לעבודה, להתאקלם ולהסתדר בארץ, וכד'. חשוב שהתלמידים יבינו שאין בהכרח הכוונה לעשייה או הישגים יוצאי דופן, הכוונה היא להתגברות על קשיים וליצירת חיים פוריים ומספקים בארץ.

2. רשמו על הלוח את המילה "נגישות". בקשו מהתלמידים להסביר מה משמעות המילה, ואיך זה קשור לעולים חדשים. עזרו לתלמידים להגדיר מה הם החסמים בנגישות למשאבים, לעבודה ולהשכלה גבוהה שאתם מתמודדים העולים: מחסור ברשת חברתית תומכת, מחסור בקשרים שיכולים לפתוח דלתות, מחסור במשאבים כלכליים, מחסור בהשכלה קודמת, וכן לפעמים צבע העור או המוצא של אדם משפיע על ההתייחסות אליו ומעמיד לפניו קשיים בגלל דעות קדומות.

מכל הסיבות הללו, ועל מנת ליצור מצב יותר הוגן, המדינה מספקת סיוע לעולים חדשים. שאלו את התלמידים אם הם יודעים איזה סיוע, ורשמו עבורם על הלוח את התשובות: סיוע כספי, סיוע ברכישת דירות (משכנתאות ומענקים), סיוע בהשכלה גבוהה (מלגות שכר לימוד), סיוע במציאת מקום עבודה, וכד'.

3. הסבירו לתלמידים כיצד לבצע את עבודת החקר, הקפידו על כך שכולם מבינים מה עליהם לעשות: לראיין עולים חדשים או ותיקים שהתגברו על כל הקשיים הכרוכים במעבר והצליחו להסתדר בארץ, ומרוצים לפחות מתחום אחד בחייהם, אם זה חיי משפחה, עבודה או לימודים. ניתן לבצע את העבודה בזוגות, כך יקל על תלמידים שאינם מכירים עולים חדשים.

יש לעודד את התלמידים לבחור אנשים שהם מכירים, אנשים מהמשפחה, שכנים, הקופאית בסופר, השומר של בית הספר, וכד'. במקרה של קושי ממשי לעשות חקר אישי יש אפשרות לבחור דמויות ידועות ולחקור את קורותיהן באמצעות האינטרנט, אבל יש לתת עדיפות למפגש אישי. הדגישו שיש כאן הזדמנות גם לתלמידים שאינם עולים חדשים להבין את עולמם של העולים, את ההתמודדויות שלהם, הקשיים שמלווים את המעבר הבין תרבותי.

4. עברו עם התלמידים על השאלון (ראו בהמשך) וודאו שהשאלות ברורות להם. אפשרו להם להוסיף עוד שאלות, אם הם רוצים.

5. יש לתת לתלמידים זמן סביר לביצוע התחקיר, והזדמנות להציג את התחקיר בכיתה.

6. לסיכום הפעילות מומלץ להכין תערוכה בכיתה המציגה את הדמויות וההצלחות. בשיחת הסיכום שאלו את התלמידים מה הם למדו במהלך העבודה.

שאלון לעבודת חקר:

שמות התלמידים בפגישה.....
מקום הפגישה..... תאריך הפגישה.....
שם העולה..... מקום מגורים.....
ארץ המוצא של העולה..... שם העולה בארץ המוצא.....
משמעות השמות.....
שנת עלייה..... ארץ עלייה.....
תחום עיסוק בחו"ל:.....

סיפור העלייה שלכם (סיבות לעלייה, דרך העלייה, התארגנות ראשונית, קשיים):

אחרי שהגעתם לארץ, מה היה קשה במיוחד? ואיך הצלחתם להתמודד עם זה?

במה אתם עוסקים בארץ? (איך הגעתם לזה, האם היה קשה, איך מרגישים עם העבודה?)

במה אתם חושבים שהצלחתם בארץ?

על אילו קשיים הייתם צריכים להתגבר ואיך עשיתם זאת?

האם נתקלתם בדעות קדומות, סטריאוטיפים או גזענות בחו"ל או בארץ? תנו דוגמאות:

השכלה: איפה למדתם? מה למדתם? למה בחרתם בזה?

האם היה קשה להתקבל ללימודים? האם הלימודים עצמם היו קשים?

מה החלומות לעתיד?

מה לדעתכם המפתח להצלחה בארץ?

משימה קבוצתית 3 – בנק רעיונות כיתתי

רציונל

התלמידים קיבלו העשרה מעמיקה בנושאים רבים: חוויית העלייה, צבע ושונות, דעות קדומות וגזענות - כולם נושאים המעוררים אמפתיה והזדהות, ומייצרים תחושה של אחריות מוסרית משותפת. כעת הגיע הזמן לעשות מעשה המבטא את התחושות האלה, הזדמנות לצקת תוכן למושג של אזרחות משותפת פעילה. כיצד אנו ערבים זה לזה? איך מתבטאת, בעולם התלמידים, היכולת להשפיע מבחינה חברתית? היכולת להגיב לאי צדק, לקחת יוזמה, לתקן עוול?

בנק הרעיונות הכיתתי נועד לאפשר לתלמידים להציע הצעות מעשיות לפעילות כיתתית, בתחום בית הספר או מחוצה לו. כמובן שהצוות החינוכי יכול לכוון את התלמידים, לפי היכרותכם את התלמידים ואת המגבלות הקיימות בשטח. הרעיונות אינם חייבים להיות גדולים ומורכבים, העיקר שיהיו ישימים ויאפשרו השתתפות רחבה של כלל התלמידים. חשוב שהתלמידים יתעדו את עשייתם.

מטרות

- א. לקחת אחריות קולקטיבית.
- ב. מעורבות חברתית.
- ג. העצמת התלמידים.
- ד. יצירת מודעות למושג של אזרחות משותפת פעילה.

הנחיות למורים למשימה: בנק רעיונות כיתתי

1. עזרו לתלמידים להעלות רעיונות יצירתיים לפעילות אפשרית.
2. סייעו בארגון ההוצאה לפועל של הרעיונות מול הצוותים החינוכיים והנהלה של בית הספר.
3. דאגו לפרסום ושיווק של מה שנעשה על ידי התלמידים.
4. ערבו בעשייה כוחות נוספים מתוך הסביבה, כגון הורי התלמידים, הקהילה וכדומה.

נספח – מילון מושגים⁵

אזרחות: האזרחות הישראלית היא בעלת ערך ומהווה בסיס משותף לכלל אזרחי המדינה, למעלה מ-7.5 מיליון איש.

אחריות מוסרית: התחייבות לשמור על רמת מוסר, ערבות הדדית, אחריות הרוב לשמור ולהגן על המיעוט בחברה.

אמפתיה: היא היכולת לזהות את מצבו הנפשי של האחר ולהזדהות אתו. זהו תהליך רגשי, שבו משולבים גם מרכיבים קוגניטיביים. בתהליך זה מתפתחת רגישות, דאגה ואכפתיות כלפי האחר.

גזענות: עמדה והתנהגות המפלה בין בני אדם על רקע צבעם או על רקע השתייכותם האתנית, הלאומית או הדתית.

דעות קדומות: יחס או עמדה כלפי מישהו מתוך עמדה סטריאוטיפית, שאינה מבוססת על עובדות.

הוגנות: מתן כבוד והזדמנויות שוות לכולם, ללא הפליה על רקע זהותם.

הזדהות: כאשר אנחנו נפגשים עם אדם או קבוצה השונים מאתנו אנחנו יכולים לחוש הזדהות עם הרגשות, המחשבות, או הערכים (האמונות) שלהם. ההזדהות שלנו עם אדם או קבוצה אחרת יכולה להשפיע עלינו ועל מי שאנחנו (על הזהות שלנו).

העצמה: לחבר אדם לכוחותיו ולאמון ביכולותיו.

הפליה: העדפה בין אנשים מתוך סיבות שאינן קשורות ישירות לעניין (אפליה - כשההעדפה היא בין קבוצות).

התמודדות: ניסיון להתגבר על בעיה, על קושי.

זהות: המאפיינים של האדם אשר מייחדים אותו ומבחינים אותו מאחרים. כל אדם מגדיר עבור עצמו מהי הזהות שלו. כל אדם הוא מרובה זהויות: זהות אישית מורכבת מאוסף הזהויות של הפרט. הזהות גורמת לאדם להרגיש שייך לקבוצה.

זהות רבת-פנים: השתייכות או הזדהות עם יותר מקבוצה אחת.

זהות תרבותית: ראייה עצמית של אדם כשייך לתרבות מסוימת. כל התכונות המייחדות קבוצה או עם שבאמצעותן אדם משייך את עצמו אליהם.

⁵ חלק מהגדרות המושגים לקוחות ממילון אריאל המקיף בהוצאת קוראים הוצאת ספרים בע"מ

זיהוי: פעולה הנעשית באמצעות ביטויים מזהים כגון שמות ותיאורים. כאשר אנחנו מזהים אדם או חפץ אנחנו מבדילים בינו ובין אנשים או חפצים אחרים. הזיהוי של אדם נעשה על ידי אנשים אחרים המתייחסים אליו ומדברים עליו.

כבוד: מתן חשיבות, הערכה, הוקרה, שם טוב, ערך רב, תהילה.

כשירות תרבותית: מערכת של התנהגויות, תכונות, ונהלים שמאפשרים לארגון (או יחיד) לפעול באופן יעיל בסיטואציות של מפגש בין תרבותי.

לגיטימיות: חוקיות, מתן תוקף חוקי למשהו.

מסר גלוי: רעיון מרכזי שמועבר בדרך הנראית לעין.

מסר סמוי: רעיון מרכזי שמועבר בדרכים אשר אינן נראות לעין.

נגישות: היכולת של פרטים וקבוצות "לגשת", להשתלב ולהשתתף בחברה הישראלית במובנים הרחבים ביותר: הפוליטיים, התרבותיים, הפיזיים, החינוכיים, המגדריים, הגיאוגרפיים, הסוציו-כלכליים וכדומה.

סטריאוטיפים: ייחוס קווי אופי זהים לכל אדם מבני קבוצה, מבלי להתחשב בשוני הקיים בין אדם לאדם בקבוצה זו! תכונה מסוימת המיוחסת לקבוצה שלמה בעלת מכונה משותף. התכונה יכולה להיות חיובית או שלילית.

צבע עור: גוון, המראה החיצוני של העור כפי שנראה בעיני המתבונן.

רבגוניות: עושר אנושי, ריבוי של סגנונות, זהויות, גיוון בהתבטאות, בלבוש וכדומה.

שייכות: קשר של אדם למישהו או למשהו, לקיחת חלק בדבר.

תפיסה עצמית: השקפה או עמדה כלפי עצמי, הערכה עצמית.

תרבות: אורח חיים, דפוסי התנהגות של חברה מסוימת ושל אדם שחי בתוכה.

⁶ אליוט ארונסון "היצור החברתי" ספריית הפועלים 1980

על מחברי התכנית "גוונים של שייכות"

נעמי שמואל - עולה ותיקה מאנגליה, בוגרת מכון אדלר

(מ.א.), סופרת ומנחת הורים. במשך שנים רבות עבדה עם אוכלוסיית יוצאי אתיופיה בהדרכה הורית ובהעברת סדנאות לילדים סביב גיבוש זהות והתמודדות עם השונות האתנית והתרבותית.

ספרי הילדים והנוער שכתבה לאורך השנים נחשבים לחלוצים בתחום. הספרים, "אבא חום", "ילדת הקשת בענן", "אני, אדם" ועוד, נוגעים באופן ישיר בסוגיות זהות ושונות ומשמשים כלי חינוכי חשוב למסגרות החינוך ברחבי הארץ. בשנת תשע"ב (2012) זכתה נעמי שמואל בפרס היצירה לסופרים עבריים ע"ש ראש הממשלה לוי אשכול ז"ל.

מנברו שמעון - עולה ותיק מאתיופיה, איש חינוך (מ.א.), בוגר מכון מנדל למנהיגות

חינוכית. בעל ניסיון עשיר בעבודה בין-תרבותית ועוסק בייעוץ וכן בהעברת הרצאות והשתלמויות לצוותים מקצועיים הפועלים בסביבה רבת-תרבותית, כגון מורים, גננות, עובדות סוציאליות, מגשרים חינוכיים ועוד.

במשך שנים ניהל פרויקטים חינוכיים וחברתיים במסגרות חינוך פורמליות ובלתי פורמליות המתמודדות עם שילוב ילדים והורים יוצאי אתיופיה.

האתר של נעמי שמואל: www.naomis-books.com באתר הפניה ל"מרכז לכשירות תרבותית" של שני המחברים.

ניהול פיתוח התכנית: מרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל, www.machon-merchavim.org.il

ליווי וייעוץ: הצוות הדידקטי בע"מ, www.didacti.co.il **הצוות כ' הדידקטי**

עיצוב כריכה ועימוד: דניאלה בוגר-הורוביץ